

ISSN 1300-4689

Erciyes

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi

YIL:39

SAYI:463

TEMMUZ 2016

Erciyes

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi

(Ulusal Hakemli Dergi)

ISSN: 1300-4689

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü

Âlim GERÇEL

Genel Yayın Müdürü

Ömer BÜYÜKBAŞ

Düzenleyiciler

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN, Prof. Dr. Remzi KILIÇ

Dr. Ahmet KAYASANDIK

HAKEM HEYETİ

Av. Nevzat TÜRKTEK (Erciyes Dergisi Emektarı)

Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet CİHAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Necmettin Erbakan Ü)

Prof. Dr. Atabey KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Erdoğan BOZ (Eskişehir Osmangazi Ü)

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü)

Prof. Dr. Kemal GÖDE (S. Demirel Ü'nden Emekli)

Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Metin KARAÖRS (Erciyes Ü'nden Emekli)

Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa KESKİN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa TURAN (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Osman YILDIZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Ü'nden Emekli)

Prof. Dr. Zeki KAYMAZ (Ege Üniversitesi)

Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Erciyes Üniversitesi)

Doç. Dr. Mustafa SEVER (Gazi Üniversitesi)

Doç. Dr. Kudret ALTUN (Erciyes Üniversitesi)

Dr. Ahmet KAYASANDIK (Abdullah Gül Üniversitesi)

Mehmet ÇAYIRDAĞ (Erciyes Üniversitesinden Emekli)

Yaşar ELDEN (Erciyes Üniversitesi)

Yazışma Adresi

Erciyes Dergisi, P.K. 218, 38002 KAYSERİ

Telefon – Belgeç: 0 352 231 73 03

İdare Yeri

Sahabiye Mahallesi Muhtarlığı

Kalenderhane Sokağı, Nu.: 8

38010 Kocasinan/KAYSERİ

Ağ sayfası: www.erciyesdergisi.com

E-posta: bilgi@erciyesdergisi.com

erciyesdergisi@myynet.com

alimgercel@myynet.com

İÇİNDEKİLER

SAYFA

Türk ve Çin Tarihinin Köken Birlikteliği

Prof. Dr. Saadettin Yağmur GÖMEÇ.....1

Türkiye-Almanya İlişkileri

Prof. Dr. Mustafa KESKİN.....8

Dörtlük (Şiir)

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN.....9

Gıda "Kök"ten Gelir: Edebiyatta Gelenek

Prof. Dr. Saadettin YILDIZ.....10

Kayseri'de Yaşayan Ahilik

Âlim GERÇEL.....13

Müslüman Türk Devletleri Birliği

Ahmet ŞAHİN.....18

Çatlar Zaman (Şiir)

Halil GÜRKAN.....24

Genç Bir Bodrum Araştırmacısı: Cezmi Çoban

Şevket Kaan GÜNDOĞDU.....25

Fuzûlî, Dîvân

Samet YİYİN.....29

Fiyat Tarifesi (KDV dâhil)

Sayısı: 10 TL

Yıllık abone bedeli: 90 TL

Resmî abone bedeli (Taahhütlü): 120 TL

Yurt dışı abone bedeli: 40 Euro – 50 Dolar

Dergimiz öğretmen ve öğrencilere %10 indirimlidir.

Reklam bedeli: Reklam sahibinin lütfuna tâbidir.

Havaleleriniz için posta çeki hesabı: Âlim Gerçel, 116866

Baskı

Geçit Matbaacılık ve Yayıncılık San. Tic.

Oymaağaç Mah. 5067. Sok. Nu.: 4-C Mobilyakent Kocasinan/KAYSERİ

Telefon: 0352 320 48 61, Belgeç: 320 48 54

www.gecityayinevi.com E-posta: gecitmatbaacilik@hotmail.com

YIL: 39 ★ SAYI: 463 ★ TEMMUZ, 2016

Özet: Türklerin en eski tarihlerini Çin kaynaklarından öğrendiğimiz gibi, belki de elimizde başka yazılı malzemeler bulunmadığından, ilk münasebetlerimiz de onlarla olmuştur. Aşağıda söylenenlerden de anlaşılacağı üzere, Türk-Çin ilişkileri sadece savaşlar ve kandan ibaret değildir. Başlarından bugüne değin binlerce felaket geçen ve tarihin en eski kavimleri arasında yer alan Türkler ve Çinliler zaman zaman evlilik benzeri münasebetlerle akrabalıklar kurup, dostluklarını geliştirdiler. Günümüzde her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti ile Çin Devleti arasında binlerce km mesafe olsa da özellikle Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra ortaya çıkan Kazakistan ve Kırgızistan gibi Türk Cumhuriyetleri vasıtasıyla Çinlilerle, Türkler yeniden sınırdaş oldular. Hâlâ Çin Halk Cumhuriyeti dâhilinde Kazak, Kırgız, Uygur, Türkmen, Tuva vs. Türklerin yaşadığını da göz önünde bulundurunca Türk ve Çinlilerin iyi münasebetlerini sürdürmekten başka çareleri yoktur.

Anahtar Kelimeler: Türkler, Çinliler, Türk Tarihi, Çin Tarihi, Türk-Çin İlişkileri

Abstract: As the oldest history of the Turks is learned from Chinese sources, our first relations had been with the Chinese, maybe because we do not have any other written sources. As it will be understood below, Turkish-Chinese relations are not only constituted by wars and blood. From the beginning to today, the two nations, which had a lot of disasters and were two of the oldest people, Turks and Chinese developed their relations by marriages. Nowadays, although there are thousands of kilometers between the Republic of Turkey and China, Turks and Chinese had common boundaries by Turk Republics as Kazakhstan and Kyrgyzstan which emerged after the destruction of Soviet Union. Still, as there are Kazak, Kyrgyz, Uyghur, Turcoman and Tuva Turks living in China borders, Turks and Chinese have no choices but continue to have good relations among themselves.

Key Words: Turks, Chinese, Turkish History, Chinese History, Turkish-China Relations

Bilindiği gibi tarihimizin eski devirlerine dair henüz Türkçe yazılı belgeler bulunmadığından, bunu ancak geçmişte Türklerle irtibatlı olan yabancı kavimlerin bize sunduğu kaynaklar dâhilinde incelemek zorundayız. Bununla birlikte Türk tarihinin en eski yazılı Türkçe vesikaları Kök Türk Kitabeleridir. Burada da herkesin malûmu olduğu üzere, önce evrenin ve dünyanın, arkasından insanoğlunun yaratılması, sonra bütün cihanın hâkimi olarak Türk atalarımızın Tanrı tarafından dünyayı yönetsin diye atanmaları anlatılır. Bu yüzden Orkun Yazıtları veya Kök Türk Kitabeleri diye de söylenen bu muhteşem abidelerde Türk-Hun tarihini değil, daha çok Kök Türk çağında olup bitenleri görürüz. İşte bundan dolayı tarihçiler, Asya'daki büyük Türk-Hun Devletinin geçmişini yazmada tek bir millete ait vesikalarda aktarılan ve gözlemlenen olaylardan yola çıkmak mecburiyetindedir ki, bu da Çin yıl-lıklarındır.

Çinlilerin kaynaklarında, kendi tarihleriyle birlikte başlattıkları Hunlarla alâkalı ilk bilgilere baktığımızda, onların atasının Hsia Hou ailesinden ve Ch'ung Wei adlı birisinden geldiğini görü-

rüz. MÖ 2200'lerde yaşayan bu efsanevi sülalenin ilk hükümdarları T'ang ve Yü (Ta-yü) çağlarında, Türk-Hunlar da Çin'in kuzeyinde ömürlerini geçiriyorlardı¹. Söz konusu kayıtlarda onların gündelik hayatları hakkında da bilgiler mevcuttur. Daha bu yıllarda Çin kültürü ve Çin diye bir şey yoktu. Esasında Shih Chih ve Han Shu gibi vesikalalar, olayların geçtiği zamandan yüzlerce yıl sonra MÖ 1. asır ile MS 3. yüzyıllarda kaleme alındığından, belki burada da gerçeklerle, hikâyelerin birbirine karışmış olduğunu gözden uzak tutmamak lazımdır.

Bu Hsia ailesi Türk tarihinde çok önemli bir yere sahiptir ki, yüzlerce yıl sonra Kök Türkler bile kendilerini bu sülale ile irtibatlı görmüşler ve 6. asrın ikinci yarısında Çin başkentlerinden biri olan Chang-an'da inşa edilen mabedin duvarındaki yazıtta Börü Kan'ın (Mo-kan) ve Hsiaların ismi anılmaktadır². Hatta büyük Hun Kağanlığının yı-

1 O.Maenchen-Helfen, "Archaistic Names of the Hiung-nu", **The Central Asiatic Journal**, 6/1, Wiesbaden 1961, s.252; B.Watson, **Record of the Grand Historian of China**, Volume II, Third edition, New York 1968, s.155; L.Gan, **Hunlarning Omumiyy Tarihi**, Ter. T.H.Yavuz, Urimçi 1986, s.10; K.Csornai, "Where Huns' Blood Drew", **Journal of Eurasian Studies**, 1/3, Budapest 2009, s.30; J.M.De Groot-G.A.Asena, **Hunlar ve Türkistan**, İstanbul 2010, s.39.

2 M.T.Liu, **Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der**

kılmasından sonra ortaya çıkan Türk hanlıklarından biri de Çince belgelerde bu ad ile geçmektedir.

Maalesef Çin dili uzmanları veyahut da bizdeki Sinologlar, yakın zamanlara kadar Türklerin geçmişlerine kafa yormadıklarından dolayı Türk tarihinin ve kültürünün pek çok tartışmalı problemini halledemiyoruz. Bir vakitler, büyük Atatürk tarafından kurulmuş olan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde eski Türk tarihinin kaynaklarının araştırılması ve Türklere ait yabancı belgelerin çevrilmesi için bir Sinoloji (Çin Dili) Kürsüsü açılmış ise de tıpkı diğer bölümlerde olduğu üzere burası da esas görevini unutarak, sadece günümüzde basit tercümanlar yetiştirmeye yönelik çağdaş Çin dilini öğretmekle yetiniyor. Bilhassa son dönemlerde buralarda yapılan çalışmalara baktığımızda Türk kültürü ve tarihinden çok uzak şeyler olduğunu görüyoruz. Kırk yılda bir aradan Türklüğe gönül vermiş kişiler çıkmasa, hâlâ Batılıların yaptığı tercümelemlerle yetinmek zorunda kalacak idik.

Bu durum bir yana Han-nâme’de adı zikredilen T’ang ve Yü unvanlı bu kişiler var mıydı, bunlar iki ayrı şahsiyet miydi, yoksa bir adam mıydı, bu incelenmeye muhtaç bir konudur. Hatta T’ang ve Yü’nün, Ta Ye-hu yani Türkçe karşılığı “Büyük Yabgu” olabileceği de ihtimal dâhilindedir, ama her şeyden önce bu, Çin dili uzmanlarının çözeceği bir mevzudur. Bizim göz önünde bulunduracağımız nokta; MÖ 3000’lerde Çin’in kuzeyinde Türklerin olduğu, hayvancılığı esas alıp, atı ehlileştirerek, konar-göçer biçimde yaşadıkları, belki de günümüzün Yörükleri gibi hayatlarını sürdürdükleridir¹.

Ost-Türken (T’u-küe), I. Buch, Wiesbaden 1958, s.38.

1 Çin ve Türk tarihinin bu ilk devirlerine ait yazılı belgelerde zaman zaman karşımıza İ (Yi), Jung (Rong), Ti (Di), Man veya Mu gibi etnik isimler çıkar ve Çinliler bunları yazarken hepsini çirkin şeylerle özdeşleştirir. Muhtemelen bunlar değişik yönere göre dizilmişlerdi. Mesela Batı Jungları, Kuzey Tileri, Güney Manları ve Doğu İleri gibi. Fakat bu yön esaslarına göre yerleşimleri kesin değildir. Zamanla birbirlerinin mekânlarına geçmişler ve çok sonraları Tibet, Türk, Moğol vs. milletlerin harcına eklenmişlerdir. Ayrıca onlara değişik kimlikler de verilmektedir ki, bugün dahi mesele henüz hallolmamıştır (W.A.R.Martin, “The Northern Barbarian in Ancient China”, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 11, Michigan 1882-1885, s.367; J.M.De Guignes, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumi-si*, C. I, İstanbul 1924, s. 180-181, 193; Maenchen-Helfen, *agm.*, s.252; P.Otkan, *M.S. IV. Yüzyılda Hunların Önderliğinde Çin’de Başlayan Yabancı Kavimler Hareketinin Kültürel, Toplumsal*

Yine Güney Sibiryaya, Shan-si, Ordos, Shen-si, Kansu ve buranın kuzeyi ile Aral-Hazar hattına kadar uzanan coğrafyada Türklerin hayatlarını geçirdikleri, belgelerle de teyit edilmektedir. Birtakım ilim adamlarına göre, zaten buraları Türklerin ilk yurtları olarak gösteriliyorsa da herhalde büyük Türk ülkesinin, yani Ötüken’in parçalarından başka bir yer değillerdir. Ayrıca bu coğrafyanın doğusunda Moğollar, güney-batısında da Tibetliler sakindiler. Türklerle, Moğolların arasındaki münasebetlerin kökü çok eskilere dayanmakla beraber, şu veya bu şekilde Tibetlilerle de kültürel bağların olduğu ortadadır. Fakat şunu da söylememiz lazımdır ki, bu kültür çevreleri ne kadar Türk dışı kavimlere bağlanmaya çalışılırsa çalışılsın, temel unsur Türk idi.

Yukarıdaki cümlelere binaen şu konuyu da vurgulamakta fayda var: Eski Türk-Hun tarihi için Çin ve Latin-Bizans kaynaklarının zor bir tarafı, Türkçe ile bu dillerin farklı bir aileden olması sebebiyle şahıs ve sülale isimlerinin okunuşunda zaman zaman tereddüde düşülmesi ve onların Türkçe karşılığının ne olduğunun da bilinemeyişidir. Bu milletler Türkçe adları kendi ses ahengine göre kaydettiklerinden, yüzlerce yıl sonra ortaya anlamsız kelimeler çıkmıştır. Hâl böyle olunca, tarihçilerin bir kısmı bu isimleri tahmin yoluyla tespite kalkışmışlar ve bazen de adın gerçek şeklini tamamen değiştirmişlerdir. Belki gelişigüzel bir yol izlendiğinden dolayı bir karmaşa yaşanmaktadır.

Konuya kaldığımız yerden devam edersek, MÖ 2000’lere rastlayan Yang-shao ve doğudaki Lung-shan kültür çevrelerinin hepsinde Türk tesiri vardır. Ve bu alan çok geniş bir bölgeyi kapsar. Bu sırada Kuzey Çin’in özellikle bozkır özelliğini

ve Ekonomik Etkileri, Doktora Tezi, Ankara 1974, s.14; E.Baytur, “Çin’deki Eski Kaynaklarda Türklerin İlk Ataları Üzerine”, *Doğu Türkistan’ın Sesi*, 17/5, İstanbul 1988, s.5; S.Orsoy, *Çin Kaynaklarına Göre M.S. V. Yüzyıl Başlarına Kadar Orta Asya’da Ti ve Ch’iang Kavimleri*, Doktora Tezi, Ankara 2003, s. 29; Groot-Asena, *age.*, s.41; G.Kırilen, “Klasik Çin Metinlerinde Yabancı Halklar: Bahar ve Güz Yıllıklarına Göre Diler, Ronglar ve Hunlara Bıraktıkları Miras”, *DTCF Dergisi*, 53/2, Ankara 2013, s.267-291). Bunların hepsinin Türk olduğunu elbette söyleyemeyiz, fakat bu genel adlandırma içinde mutlaka Türkler büyük bir çoğunluk teşkil ediyordu. Hayat tarzı bakımında pek çok şeyi Türklere benzeyen bu topluluklar için biz “Yörük” tabirinin kullanılabileceğini düşünmekteyiz. Söz konusu kavimler için ayrıca bakınız, B.Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, C. I, Ankara 1981, s.9-10, 42, 62.

yansıtan yayla ve ovaları Türklerle meskûn iken, dağlık alanları da Tibetlilerden ibaret idi. Çinliler ise, zahmetlere katlanmıyorlar, daha çok köy ve kasabalarda oturarak, ziraat ile ticareti seçiyorlardı. Moğollar biraz doğuda ve uzaktaydılar. Ama burada şunu söyleyebiliriz ki, MÖ 3 binlerden itibaren kuzeyde Çin'i etkileyen birkaç kültür olmasına rağmen, bunlardan en ileri düzeydeki Türklere aitti ve onlar Çin devletinin teşekkülünde en mühim rolü oynadılar¹. İnsanlık tarihinin gelişmesi diyebileceğimiz pek çok şey, Türklerin yaşadığı sanılan bu memleketlerde bulunmaktaydı. Dolayısıyla tarihin en eski bu iki kavminin binlerce yıl önce yaptıkları birliktelikleri göz ardı etmemek lazımdır.

Çin kaynaklarında adı geçen bu ilk sülale Hsia hakkında teferruatlı bilginin bulunmaması da ilginçtir. Çinli vakanüvislerin bu konudaki haberleri ya çok az, ya da bu aileyi kendilerinden saymamış veya içlerine sindirememişlerdir. Muhtemelen yukarıda andığımız Hsia sülalesinin son hükümdarı Chieh'in (İçen/İrkin veya Türk) oğlu Ch'ung Wei (Kün), Ordos bölgesinde bir bütünlük sağladıktan sonra güneye, yani Çin'in içerilerine akınlara başladı. Mitolojik bir kişilik olan bu atanın adı sadece bir kaynaktan geçer. Bunun yanı sıra M. sonra 8. asırda bile kaleme alınan vesikalar Hunları, Hsialarla ilişkilendiriyorlarsa, bunlardaki Türk izini göz ardı edemeyiz². Ancak Çin'de ilk defa imparator (ti) unvanını kullanan Shang hanedanının (MÖ 1450-1050) ortaya çıkmasının ardından, kuzeydeki bu konar-göçerlere karşı birtakım tedbirler alındı ki, bazı ilim adamlarına göre Çin halkının ve yazısının şekillenmesi de bu döneme konmaktadır³. Bu durum aynı zamanda bize MÖ 1500'lerde kurulmuş bir Türk devletinin olduğunu da gösterir.

Shang hükümdarı Wu-ti (ö. 1266) ve Wu-ye (ö. 1196) çağlarında kuzey ile bu mücadele biraz

daha şiddetlendi. MÖ 11. asra kadar iktidarda kalan bu ailenin son zamanlarında Çin ülkesinin kuzeyinde, daha doğrusu kadim Türk yerleşim alanlarından olan Ordos ile Sarı Nehir (Hohangho) çevresindeki Orkun Türklerinin güney kolları Çin'e sürekli seferler düzenliyorlardı. Buna bağlı olarak, Tai-yüan bölgesinde Çin Seddi'nin ilk temelleri atıldı.

Kuzeyden vuku bulan akınlarla beraber Çin'de, Türklerin geliştirdiği maden sanatı da yerleşti. Özellikle Türklerin ileri bir seviyeye getirdiği bronz sanayi, kuzeyden güneye indi. Bu dönemden kalma arkeolojik malzemeler kuzeyin hayvan üslubunu yansıtır ki, tunç ve tunç aletler de Türk topraklarının olduğu yerlerden gelmiştir. Bu sanat eserlerinde görülen hayvan motifleri doğrudan doğruya Türk-Hunlara aitti. Önemli bir değişiklik de, kuzeyden yayılan ata-erkil yapı ve tek Tanrı inancının Çin'de de kendini belirtmeye başlamasıdır. Ayrıca at, Çinlilerin yararlandığı bir hayvan olduğu gibi, araba da Türklerin sayesinde günlük hayatta kullanıma geçmiştir⁴.

O sırada Çin'de ortaya çıkan iç karışıklıklar yüzünden, bu duruma herhalde bütün konar-göçerler⁵ müdahalede bulundular. Aynı tarihlerde yine pek çok araştırmacının Türklerle irtibatlı gördüğü Chou (MÖ 1050-247) devletinin de temelleri atılıyordu⁶. İki hanedanın uzun yıllar süren harbinin ardından Shanglar tarihten çekilirken, Choular onların yerini alıyordu.

Halkı içinde her ne kadar Türk, Moğol, Çin ve Tibetli gibi insanlar da olsa, MÖ 11. yüzyılda

1 G.Nemeth, "Türklüğün Eski Çağı", Çev. Ş.Başta, **Ülkü**, 15/86, Ankara 1940, s.301; W.Eberhard, "Eski Çin Kültürü ve Türkler", **DTCF Dergisi**, 1/4, Ankara 1943, s.22-26; W.Eberhard, **Çin Tarihi**, 2. Baskı, Ankara 1987, s.16-18.

2 Ş.Günaltay, **Mufassal Türk Tarihi**, C. II, İstanbul 1339, s.9-10; Eberhard, **agm.**, s.26; Eberhard, **age.**, s.23-30; Ögel, **age.**, s.11, 18-19; A.Onat-S.Orsoy-K.Ercilasun, **Han Hanedanlığı Tarihi**, Ankara 2004, s.1, 99; Groot-Asena, **age.**, s.37.

3 Bakınız, L.N.Gumilev, **Hunlar**, Çev. A.Batur, 3. Baskı, İstanbul 2003, s.28; Groot-Asena, **age.**, s.215.

4 De Guignes, **age.**, C. I, İstanbul 1924, s.185; F.Hirth, **The Ancient History of China**, New York 1908, 62-74; H.N.Orkun, **Hunlar**, İstanbul 1938, s.9; Eberhard, **age.**, s.30-31; C.Lancaster, "The Origin and Formation of Chinese Architecture", **Journal of Society of Architectural Historians**, 9/1-2, Berkeley 1950, s.6; Ögel, **age.**, s.54; Gan, **age.**, s.10; Gumilev, **age.**, s.48.

5 Bunlar evvelce de belirttiğimiz üzere Jung, Ti veya Tik (Türk/Türk) diye de anılan, tamamı olmasa da büyük bir kısmını Türk Töleslerin oluşturduğu halklardır.

6 H.H.Howorth, "Introduction to the Translation of the Han Annals", **The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland**, Vol. 3, London 1874, s.401; Günaltay, **age.**, s.12; Eberhard, **agm.**, s.26; Ögel, **age.**, s.11-14; N.Di Cosmo, **Ancient China and Its Enemies**. The Rise of Nomadic Power in East Asian History, Cambridge 2002, s.107; Onat-Orsoy-Ercilasun, **age.**, s.1-2; C.V.Findley, **The Turks in World History**, New York 2005, s.28; Groot-Asena, **age.**, s.38.

ortaya çıkan ve teşkilatçı bir yapıya sahip bulunan Chou sülalesi herhalde bu vasfını Türklerden alıyordu. Bunu pek çok ilim adamı gündeme getirmiştir. Belgeleri incelediğimizde, Chou devletinin kurucusunun Hunlara bağlı bir prens olduğu da ortadadır. 1050'de Tanrı'nın oğlu unvanını taşıyan Chou beyi Wu Mang ayaklanarak, Shang ordularını yendi ve son Shang imparatorunu yakalayarak öldürdü. Ahaliye ise pek dokunulmadı. Onun ordusunda belki de çok az sayıda Çinli vardı, ama yine de Choular ilk sistemli Çin devleti sayılır. Muhtemelen Wu Mang, Türk Tölöslerin baskılarına dayanamayarak göç etmek zorunda kaldı. Hunlara karşı savaşı göze alamamış, bu yüzden çareyi güneye inmekte görmüştü. Dolayısıyla bu erken devirlerde Türk ve Çin tarihinin bir kere daha keşiştiğine şahit oluyoruz.

Bu yeni teşekkül kuzeydeki Türk tarzı konar-göçerlikle, yerleşikliği bünyesinde birleştirmeye çalıştı. Çin'in iktisadi, zirai ve madencilik kültürü bu çağda daha da gelişti. Onlar Kuzey Çin'i de aynı dairenin içine almaya çalıştılar. Böylece Çin'in yukarılarında refah düzeyi arttı. Choularla yeni bir çehre kazanan, belki de Çin'in temellerinin atıldığı bu yeni kültüre, bahsettiğimiz üzere ne Türk, ne Moğol, ne de Tibetliler yabancı değillerdi. Çin'in kuzeyindeki Türklerin de bu bolluktan yararlanmaları ve elbette ki Chou devletine katkıda bulunmaları gayet normaldir¹. Zaten biraz evvel de söylediğimiz gibi Türkler, Gobi Çölünün güneylerine kadar inmişlerdi. Çünkü buraları da hayvancılığa son derece müsait yaylak ve ovalıklardan ibaret idi. Özellikle Sarı Nehrin kuzeyindeki ormanlık ve dağlık alanlar da savaş zamanlarında hem iyi bir barınak, hem de ok ihtiyacının giderilmesinde önemli bir ham madde bölgesiydi. Yin-shan ve bunun uzantıları 630'da Çin'e gelen Kök Türklerin de yerleştiği mıntıkalarıdır. Orkunve çevresinden inen orduların Çin'e girmeleri için kullandıkları kestirme geçit Yüksek Hisar da (Kao-ch'üeh) buradaydı. Bu havalinin ve insanların özellikleri konusunda

araştırmacılar çeşitli görüşler ileri sürmektedirler ki, bunları şöyle özetlemek mümkündür: Buralar sonraki yüzyıllarda Çin'i fethedecek olan güçlü halkların ortaya çıktığı bir yerdir.

Bu insanlar Çin ülkesini ele geçirdikten sonra bile kimliklerini tamamen yitirmediler. Belki onları da zaman zaman kendilerine benzettiler. Ama kısmen asimile ve Çin'e bağımlı olmaktan da kurtulamadılar. Burada kurulan devletler, gerçek ana vatanlarını kalabalık Çin tehlikesine karşı korudular. Bölge insanı Çin'in kaliteli ve yetişmiş eleman kaynağını da meydana getirdi². Dolayısıyla zaman zaman yüksek bir medeniyet olarak gösterilen Çin'in teşekkülü, çevre halkların ona verdikleriyle sağlanmıştır.

Bu yüzden Çin'de gerçek ve sürekli bir devlet anlayışı Choularla başlar. Elbette onların kendilerinden daha önce merkezi bir devlet otoritesi tesis eden Türklerden etkilenmediklerini kimse söyleyemez. Çin aile ve toplum yapısının gelişmesi de onların sayesinde. Bu devirde klasik Çin eserleri yazıldığı gibi, ilk filozoflar da yetişmiştir. Başlangıçta Tanrı inancı ön plandayken, bu sırada dini açıdan da değişiklikler oldu. Artık imparator göğün oğlu ya da Tanrı'nın çocuğu gibi görünüyordu. Onlar Türklerden aldıkları tek Tanrı inancını da saptırdılar. Hâlbuki Türk hükümdarı "kut"u yani siyasi iktidarı Tanrı'dan alıyordu. Yoksa bir baba-oğul anlayışı hiçbir zaman Türklerde olmadı.

Choular, ülkenin kuzeyinde de birliği sağlayabilmek gayesiyle, bu havalide konup, göçen Yörüklerle bazı seferler düzenlemişler ve Chou imparatoru Mu Wang (1001-946) devrinde üstünlük sağlamışlar, bunun üzerine ağırlığını Türk ve Tibetlilerin oluşturduğu insanlar dört beyaz kurt ile dört beyaz geyikten ibaret hediye onlara yollamışlardı³. Fakat Chou sülalesi kendini o mevkiye getiren halklardan uzaklaşmaya başladıkça, bu savaşçı kabilelere karşı müdafaa tedbirleri almayı da ihmal etmediler⁴. Öyle anlaşılıyor ki, onlar bu güneyde-

1 Hirth, age., s.95-96; Eberhard, age., s.33-36; W.Watson, "The Chinese Contribution to Eastern Nomad Culture in the Pre-Han and Early Han Periods", World Archaeology, 4/2, Oxford 1972, s.141; Ögel, age., s.3-39; Gumilev, age., s.35; Groot-Asena, age., s.42-43.

2 Bakınız, Ögel, age., s.151-154.

3 Daha sonraki zamanlarda, Türk ve Moğol destanlarında sıkça gördüğümüz kurt ve geyik motifinin temelini MÖ 11. asra kadar uzandığı, bu tarihi belgelerden anlaşılabilir.

4 Hirth, age., s.100-101; Eberhard, age., s.36-38; Ögel, age., s.23-40, 50; Onat-Orsoy-Ercilasun, age., s.2, 104; Groot-Asena,

ki Türk-Hunlara karşı da başarılı olmuşlardı. Ama bu arada kuzeyde, yani Orkun'un merkezinde ne olup, ne bitiyordu bilemiyoruz. Zaten uzun yıllardır bu bölge insanları hakkında herhangi bir haber duyamayacağız. Maalesef Çin kaynakları buralarda yaşananları iletme konusunda çok cimridir. Herhalde Börülü ailesi, sadece güneyde cereyan eden hadiselere ciddiyetle eğilmiyordu.

Chou hükümdarı İ Wang (935-910) zamanında konar-göçerlerin saldırıları yine fazlaştı. Çünkü Çinli teba Türklerle ilişki kurmak istemiyor, yiyecek için yüksek paralar talep ediyor ve Türkler aç kalıyordu. Yani durup, dururken savaflara kalkışılmıyordu. Özellikle Çinli ve Batılı tarihçiler bu noktada meseleyi çarpıtmaktadırlar. Onlar, Türkleri kafalarına estiğinde yağma yapan, her tarafı yakıp-yıkan insanlar şeklinde göstermekte mahirdirler. Sonuçta, Çinliler öyle mustarip oldular ki, bu hâl şarkılarına kadar işledi. Onlar, "ne evimiz, ne yurdumuz kaldı, Hunların yüzünden" diyerek, Çin topraklarına yapılan Türk taarruzlarını şiirleştiriyorlardı. Beklenmedik bir an da ortaya çıkan ve aniden geri dönen Türklerin akınları çok planlı işliyordu ki, bu da onların çok öncelerden bir devlet teşkilatı oluşturduklarına delalettir. Ancak İ Wang'ın torunun oğlu, Türk-Hunlar karşısında birtakım tedbirler almayı başardı. Dolayısıyla Hsuang Wang (828-782) çağında, Çinli ahali biraz soluklanabildi. Yeni bir ordu kuruldu ve taarruza geçildi. Buna binaen, bu yıllarda Türkistan'ın batısına ve Hazar-Aral çevresine bir Türk göçü daha vukua geldi ki, bu hareketin tesirleri Anadolu'ya kadar uzandı. Belki de Hun-İskit kabileleri Doğu Anadolu'da pek çok hükümete son verdiler¹. İmparator Yu Wang'ın (781-771) tahta çıktığı yıllardaki dağınıklık ve gevşeklik sebebiyle Türkler yeniden Çin içerilerine daldılar. Asli Türk unsur ve diğer konar-göçerler Çin'in batı taraflarında pek çok yere sahip oldu.

Chou saraylarındaki Türk tesiri 7. asrın ikinci

age., s.45.

1 De Guignes, age., C. I, s.186; Günlaltay, age., s.49; Orkun, age., s.10; R.Grousset Bozkır İmparatorluğu, Çev. R.Uzmen, İstanbul 1980, s.24; W.Haussig, İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi, Çev. M.Kayayerli, Kayseri 1997, s.29; Gumilev, age., s.57; İ.Tellioğlu, Doğu Karadeniz'de Türkler, Trabzon 2004, s.25-27; Groot-Asena, age., s.45.

yarısından sonra oldukça arttı. Esasında Çin ülkesinde bir beraberlik kalmamıştı. Kendi aralarında da boğuşuyorlardı. Böylece Türk ve Tibetlilerden meydana gelen halklar Chang-an'ı ele geçirdiler. Onlar Türklere ancak haraç vererek sulh imzalayabildiler (648). Altıncı yüzyılın ikinci yarısında da kuzeyli konar-göçerler karşısında bunalan Çinliler yeni surlar yaptıkları gibi, yine barış istediler ve bu mücadeleler o zamanların şarkılarına da konu oldu². Neticede Chou devletinin sonlarına doğru Çin'de bin kadar hükümet ortaya çıktı. Bu esnada Ch'in, Yen, Chao, Chin gibi değişik sülaleler peyda olmuş, bunlar da hâkimiyet mücadelesine girişmişlerdi. Onlar sürekli birbirleriyle harp ettiklerinden, MÖ 481 ile 256 seneleri arasındaki döneme "Savaşçı Devletler Çağı" denmiştir.

Kuzeyin bu atlı halkı ile Çinliler arasındaki çekişme ve harpler Çin tarihinde derin izler bıraktı. Hunların hakkından gelinceye kadar, Çin usanmadan savaşmak, ekonomik ve mali problemlerle uğraşmak, düşmanın harp usullerini öğrenmek zorunda kalmıştı. Her defasında Türkler karşısında başarısız olduklarından, bir dizi yeniliklerin yapılması şarttı. Bu zaman zarfında pek çok Çin geleneği de değişmişti. Mesela Chao imparatoru Wu-ling'in MÖ 307'de biraz korkarak da olsa gerçekleştirdiği atılımlar, kısmen semeresini verdi. Özellikle askerî konularda ve giyim-kuşamda tam bir Türk rüzgârı esti. Yürürken yoldaki tozları kaldıran, ata binilmesinin bile güç olduğu urbalarını Türklerinkiyle değiştirdiler. Bu hükümdar için Türklerin desteğini almak çok mühimdi ki, gerçekte Hun ismi de bu çağlarda artık herkes tarafından iyi bilinmeye başlamış; evvelce belirttiğimiz konar-göçer adları neredeyse unutulmuştu. Bu vaziyet MÖ 250 yıllarına, daha doğrusu Choular iktidardan düşüncüye kadar sürdü. Kuzeyden, Wu-yüan yoluyla yapılan akınlar da bunların üzerine eklenince, sınır bölgesine yakın insanları korumak için surların birleştirilmesi ve yeni ilavelerin yapılmasına başlandı.

Aslında bu duvarlar sosyal hayatın gelişmesine de yardımcı oldu. Kenarlarında kurulan pazarlarda

2 F.G.Clapp, "Along and Across the Great Wall of China", *Geographical Review*, 9/4, New York 1920, s.246; Hirth, age., s.159-160, 181-189; Orkun, age., s.10-14.

Çinlilerle, yabancılar alışveriş halindeydiler. Bazı ilim adamları bu durumun Türklerin lehine olduğunu savunmaktadır. 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar inşası süren Çin Seddi'nin birleştirilmesiyle Türk ve akraba toplulukların birbirlerine daha sıkı bir şekilde sarıldıkları söyleniyor¹.

Buna bağlı olarak, hâlâ İç Mogolistan ve Cungarya bölgesindeki savaşçı devletler çağına ait kazılarda ele geçen malzemeler umumiyetle Hunlarla ilişkilendiriliyor. Çünkü buradaki mezarların ve buluntuların Çin tarzından farklı olduğu söyleniyor.

Görüldüğü gibi sebebi ne olursa olsun, binlerce yıl evvel ülkeler arasında bugünkü manada sınırlar ve güvenlik önlemleri bulunmadığından, Türk ve Çinlilerin şöyle veya böyle beraber yaşamaları sebebiyle, karşılıklı etkileşimleri kaçınılmaz idi. Buna bağlı olarak MÖ 5. asırda Chao sülalesinin hâkim olduğu topraklarda (Shan-si), onlar Türklerden biniciliği öğrendiler. Giyim-kuşam başta olmak üzere pek çok alanda da değişiklikler husule geldi. Çinliler özellikle ata binerken uzun etekli elbiseleri artık giymiyorlardı. Bunun yerine kuzeyden gelen ceket, pantolon, şapka ve çizme gibi giysiler yaygınlaştı. Ama onlar gösterişe meraklı olduklarından bu yeni kıyafetlerine değişik aksesuarlar eklemekten de geri durmadılar. Bu kültürel unsurlar dilini de beraberinde getirdi. Çinliler kendilerini askeri açıdan sürekli rahatsız eden Hunları kendi silahlarıyla vurmanın çarelerini aradılar. MÖ 4. yüzyılın ortalarında Hunlar gibi atlı birlikler oluşturdular. At üstünde harp ve ok atma talimleri aldılar. Bu hususta özellikle Chao hanedanı idarecilerinin başı çektiklerini biliyoruz. Onlar komşularındaki yetenekli askerleri ve ünlü komutanları çeşitli şekillerde kendi ordularına kazandırdılar².

1 Günaltay, **age.**, s.14-16; Eberhard, **age.**, s.38-39; Watson, **age.**, s.159; Ligeti, **agm.**, s.34-35; Ögel, **age.**, s.44-55, 66-83, 146-147; L.N.Gumilev, **Hazar Çevresinde Bin Yıl**, Çev. A.Batur, İstanbul 2001, s.98; Haussig, **age.**, s.31; Onat-Orsoy-Ercilasun, **age.**, s.2-3; Gömeç, **Kök Türk...**, s.4; G.Chaliand, **Göçebe İmparatorluklar**, Çev. E.Sunar, İstanbul 2001, s.53, 150.

2 Hirth, **age.**, s.176-177, 298; L.Ligeti, **Bilinmeyen İç Asya**, Çev. S.Karatay, 2. Baskı, Ankara 1986, s.41-43; Orkun, **age.**, s.14-15; Eberhard, **age.**, s.52; F.Altheim, **Asya'nın Avrupa'ya Öğrettiği**, Çev. E.T.Eliçin, İstanbul 1967, s.16-17; Watson, **age.**, s.157-159; L.Ligeti, "Asya Hunları", **Attila ve Hunları**, Yay. G.Nemeth, Terc.

Temeli Shang ve Chou dönemine kadar indirilen, çekirdeğini hareket kabiliyeti zayıf savaş arabaları ile yayaların meydana getirdiği Çin ordusu³, Türk süvariler karşısında başarısızlığa uğrayınca, atlı birlikler oluştu, farklı savaş taktikleri geliştirildi. Askerî talimlere önem verildi.

Çin kaynakları MÖ 3. asra kadar Türkler hakkında dağınık bilgiler vermekle birlikte, bunlar son derece cılızdır. Ne Türk beylerinin ne de ailelerinin adı doğru dürüst yazılıdır. MÖ 2000'lerden 3. yüzyıla kadar Türklerin başından ne geçti, bu konuda fazla bir şey söyleyemeyiz. Dolayısıyla kimi araştırmacıların yaptığı gibi sadece arkeolojik bulgular ve varsayımlarla da kesin bir sonuç çıkarılamaz. Tahminimize göre, Çin hâlâ Türkleri ciddiye almamakta, onları güçlü ve tehlikeli görmemekteydi. Bu vaziyet, belki de Türk beyleri henüz devletin güvenli merkezinden bu zengin havalıye gelip, bizzat faaliyette bulunmadıklarından doğmaktadır. Tabi ki bu da Türk tarihi açısından bir eksiklik. Fakat belgelerde teşkilatsız Türk-Tölös kabilelerinin Çin ile münasebetlerine değiniliyor, ama ne yazık ki onların idarecileri hakkında haber verilmiyor.

Netice itibarıyla şunları söylemek mümkündür: Türklerin en eski tarihlerini Çin kaynaklarından öğrendiğimiz gibi, belki de elimizde başka yazılı malzemeler bulunmadığından, ilk münasebetlerimiz de onlarla olmuştur. Yukarıda söylenenlerden de anlaşılacağı üzere, Türk-Çin ilişkileri sadece savaşlar ve kandan ibaret değildir. Başlarından bugüne değin binlerce felaket geçen ve tarihin en eski kavimleri arasında yer alan Türkler ve Çinliler zaman zaman evlilik benzeri münasebetlerle akrabalıklar kurup, dostluklarını geliştirdiler. Günümüzde her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti ile Çin Devleti arasında binlerce km mesafe olsa da,

Ş.Baştav, Ankara 1982, s.34-35; Ögel, **age.**, s.58-65, 76-98, 235-237; Findley, **age.**, s.28; Groot-Asena, **age.**, s.63; E.D.Phillip, "New Light on the Ancient History of the Eurasian Steppe", **American Journal of Archaeology**, 61/3, Boston 1957, s.278.

3 H.G.Creel, "The Role of the Horse in Chinese History", **The American Historical Review**, 70/3, Chicago 1965, s.649-650; N.Di Cosmo, "Ancient Inner Asian Nomads: Their Economic Basis and Its Significance in Chinese History", **The Journal Asian Studies**, 53/4, California 1994, s.1095; A.Onat, "Eski Orta Asya Kavimlerinin Çin ile Olan İlişkileri Hakkında Kısa Bir İnceleme", **DTCF. Dergisi**, 15/26, Ankara 1992, s.69.

özellikle Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra ortaya çıkan Kazakistan ve Kırgızistan gibi Türk Cumhuriyetleri vasıtasıyla Çinlilerle, Türkler yeniden sınırdaş oldular. Hâlâ Çin Halk Cumhuriyeti dâhilinde Kazak, Kırgız, Uygur, Türkmen, Tuva vs. Türklerin yaşadığını da göz önünde bulundurunca Türk ve Çinlilerin iyi münasebetlerini sürdürmekten başka çareleri yoktur.

KAYNAKÇA

- Altheim, F., *Asya'nın Avrupa'ya Öğrettiği*, Çev. E.T.Eliçin, İstanbul 1967.
- Baytur, E., "Çin'deki Eski Kaynaklarda Türklerin İlk Ataları Üzerine", *Doğu Türkistan'ın Sesi*, 17/5, İstanbul 1988.
- Chaliand, G., *Göçebe İmparatorluklar*, Çev. E.Sunar, İstanbul 2001.
- Clapp, F.G., "Along and Across the Great Wall of China", *Geographical Review*, 9/4, New York 1920.
- Creel, H.G., "The Role of the Horse in Chinese History", *The American Historical Review*, 70/3, Chicago 1965.
- Csornai, K., "Where Huns' Blood Drew", *Journal of Eurasian Studies*, 1/3, Budapest 2009.
- De Groot, J.M-Asena, G.A., *Hunlar ve Türkistan*, İstanbul 2010.
- De Guignes, J.M., *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumisi*, C. I, İstanbul 1924.
- Di Cosmo, N., "Ancient Inner Asian Nomads: Their Economic Basis and Its Significance in Chinese History", *The Journal Asian Studies*, 53/4, California 1994.
- Di Cosmo, N., *Ancient China and Its Enemies. The Rise of Nomadic Power in East Asian History*, Cambridge 2002
- Eberhard, W., "Eski Çin Kültürü ve Türkler", *DTCF Dergisi*, 1/4, Ankara 1943.
- Eberhard, W., *Çin Tarihi*, 2. Baskı, Ankara 1987.
- Findley, C.V., *The Turks in World History*, New York 2005.
- Gan, L., *Hunlarning Omumiyy Tarihi*, Ter. T.H.Yavuz, Urimçi 1986.
- Grousset, R., *Bozkır İmparatorluğu*, Çev. R.Uzmen, İstanbul 1980.
- Gumilev, L.N., *Hazar Çevresinde Bin Yıl*, Çev. A.Batur, İstanbul 2001.
- Gumilev, L.N., *Hunlar*, Çev. A.Batur, 3. Baskı, İstanbul 2003.
- Günaltay, Ş., *Mufassal Türk Tarihi*, C. II, İstanbul 1339.
- Haussig, *İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi*, Çev. M.Kayayerli, Kayseri 1997.
- Hirth, F., *The Ancient History of China*, New York 1908.
- Howorth, H.H., "Introduction to the Translation of the Han Annals", *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Vol. 3, London 1874.
- Kırilen, G., "Klasik Çin Metinlerinde Yabancı Halklar: Barbar ve Güz Yıllıklarına Göre Diler, Ronglar ve Hunlara Bıraktıkları Miras", *DTCF Dergisi*, 53/2, Ankara 2013.
- Lancaster, C., "The Origin and Formation of Chinese Architecture", *Journal of Society of Architectural Historians*, 9/1-2, Berkeley 1950.
- Ligeti, L., "Asya Hunları", *Attila ve Hunları*, Yay. G.Nemeth, Çev. Ş.Başstav, Ankara 1982.
- Ligeti, L., *Bilinmeyen İç Asya*, Çev. S.Karatay, 2. Baskı, Ankara 1986.
- Liu, M.T., *Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe)*, I. Buch, Wiesbaden 1958.
- Maenchen-Helfen, O., "Archaistic Names of the Hiung-nu", *The Central Asiatic Journal*, 6/1, Wiesbaden 1961.
- Martin, W.A.R., "The Northern Barbarian in Ancient China", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 11, Michigan 1882-1885.
- Nemeth, N., "Türklüğün Eski Çağı", Çev. Ş.Başstav, Ülkü, 15/86, Ankara 1940
- Onat, A., "Eski Orta Asya Kavimlerinin Çin İle Olan İlişkileri Hakkında Kısa Bir İnceleme", *DTCF Dergisi*, 15/26, Ankara 1992.
- Onat, A-Orsoy, S-Ercilasun, K., *Han Hanedanlığı Tarihi*, Ankara 2004.
- Orkun, H.N., *Hunlar*, İstanbul 1938.
- Orsoy, S., *Çin Kaynaklarına Göre M.S. V. Yüzyıl Başlarına Kadar Orta Asya'da Ti ve Ch'iang Kavimleri*, Doktora Tezi, Ankara 2003.
- Otkan, P., *M.S. IV. Yüzyılda Hunların Önderliğinde Çin'de Başlayan Yabancı Kavimler Hareketinin Kültürel, Toplumsal ve Ekonomik Etkileri*, Doktora Tezi, Ankara 1974.
- Ögel, B., *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, C. I, Ankara 1981.
- Phillip, E.D., "New Light on the Ancient History of the Eurasian Steppe", *American Journal of Archaeology*, 61/3, Boston 1957.
- Tellioglu, İ., *Doğu Karadeniz'de Türkler*, Trabzon 2004.
- Watson, B., *Record of the Grand Historian of China*, Volume II, Third edition, New York 1968.
- Watson, W., "The Chinese Contribution to Eastern Nomad Culture in the Pre-Han and Early Han Periods", *World Archaeology*, 4/2, Oxford 1972.

Türkiye ile Almanya'nın ilişkileri orta zamanlara kadar uzanmaktadır. Türkiye Selçuklu Devleti zamanında, Türkleri Anadolu'dan çıkarmak, Kudüs'ü Müslümanlardan kurtarmak üzere düzenlenen "Haçlı Seferleri"ne Almanların da katıldıklarını biliyoruz. Alman hükümdarı Friedrich Barbarossa, bir haçlı ordusunun başında Anadolu'yu Toroslardan geçiş sırasında Göksu Irmağı'nda boğularak ölmüştü. Aynı zamanda Türkiye Selçuklu Sultanı Mes'ud'un bir Alman prensesi ile evlendiğini de ilave etmek lazımdır. Türkiye-Almanya ilişkileri, şayet haçlı taassubu egemen değilse, inişli çıkışlı, ama hiçbir zaman topyekun bir çatışmaya meydan vermeden sürüp gelmiştir.

Türk-Alman ilişkileri, Federal Almanya meclisinde "Sözde Ermeni Soykırımı" nı tanıyan bir yasanın kabul edilmesiyle, ağır bir yara almış oldu. Modern dünyanın yegâne soykırımcısı olarak ilan edilen Almanya, kendisine, hem de doğuda yine sözde bir ortak arıyordu, ona kavuştu diyebiliriz. 100 yıl önce, Birinci Dünya Savaşı'nda müttefik olan, kader birliği yapan iki ülkeden biri olan Almanya'nın tarihimizde misli görülmeyen bir "Ermeni Soykırımı" suçlamasıyla tarihî ittifakın ruhuna ve lafzına aykırı hasmane ve Türk Milleti'ni aşağılayıcı bir kararı hem de meclisinde kabul etmesinin anlamı ne olabilir? Dünya tarihi şahittir ki Türk Milleti bilinmeyen zamanlardan beri, hür ve müstakil yaşamış, devletli, her renkten, dilden ve dinden insan topluluklarının güvencesi olmuştur. "Büyük Ortadoğu" da veya merkez İslam coğrafyasında, XI. yüzyıldan beri (1040- ~) hakim, Selçuklu ve Osmanlı asırlarıyla dünya tarihinin ve barışının mimarı olmuş bir milleti asılsız-mesnedsiz "sözde Ermeni vs. Hristiyan Soykırımı" ile suçlamak, "oportünist, Makyelist, ahde vefasız" Avrupa'nın şiarına uygundur. İnsanların en fazla yanlışlık yaptıkları dönemleri çocukluk ve yaşlılık dönemlerinin, "Hasta Adam!" diye nitelendirdik-

leri Osmanlı Türkiyesi'nin yanlışlarını istismar eden Almanya'nın XXI. yüzyılın, III. milenyumun hasta adamı olduğunu söylemek erken de olsa doğru bir tanıdır. Harb-ı Umûmî'de, Osmanlı silahlı kuvvetlerinin komuta heyetini oluşturan "Alman Paşalar"ın, savaş esnasında vuku bulan "tehcir ve tenkil"den bi-haber olduklarını söyleyebilir miyiz? Savaş sonlandığında elbette kaybedeni "bu bâziçede yine yanan" Osmanlı Devleti olmuştur. Fetihden beri İstanbul rüyası gören, Ayasofya'ya haçını iade etmek isteyen, "bil-cümle ehl-i salib" in temsilcileri Osmanlı payitahtını işgal etmişlerdi, işbirlikçileri olarak kabul ettikleri "itilafçı hükümetler" e "mehâkim-i örfiyye" (Sıkıyönetim Mahkemeleri) kurdurup "millîciler" i yargılamışlardı. Urfa mutasarrıfı, Boğazlıyan kaymakamı gibi, "Türkiye Müslümandır ve Müslüman kalacaktır" diyen bazı yöneticilerimizi darağacında sallandırmışlardı. Berlin'de Talat Paşa'yı, Roma'da Said Halim Paşa'yı ve Tiflis'te Cemal Paşa'yı, Afganistan dağlarında Enver Paşa'yı infaz etmişlerdi. Kafkasya'da, Doğu Anadolu'da ve Balkanlar'da Müslüman Türklere karşı icra edilen katliamları, gerçekten soykırımları görmediler, çılgınlıklarına kulaklarını tıkadılar.

Almanya'nın, müttefikliğimize rağmen Birinci Dünya Savaşı yıllarında mesela Osmanlı ordusunun [Kafkas İslam Ordusu], Ermeni mezâlimini önlemek ve Azeri kardeşlerini soykırımdan kurtarmak üzere Bakü'ye girişine karşı çıktığını, bir petrol kaynağı olan, Bakü'nün "Türklerin eline geçmektense Rusların olması evlâdır" dediklerini biliyoruz. Komuta ettikleri Osmanlı ordularını, "Doğudaki hayat sahaları" nı ele geçirmek için erittiklerini mesela Çanakkale'de Liman von Sanders'in, itilaf çıkarmasında, Türk askerlerinin kırımını seyretmek üzere karargâhını Rumeli fatihi Gazi Süleyman Paşa'nın yattığı Bolayır'da kurduğunu unutmuyoruz.

Yaklaşık 130 yıldan beri inişli çıkışlı da olsa ittifak ilişkisinde bulunduğumuz Almanya'nın

yaptığını, XVI. yüzyılda destek olduğumuz “Protestolığın” banisi, dinde reformun öncüsü Martin Luther’in yaptığından ayrı bir yanı yoktur. Osmanlı’nın muavenetiyle reformunu yapan, kiliseleri putlardan arındıran Martin Luther, muvaffak olduktan hemen sonra kronik “Türk düşmanlığı”nın bayraktarı olmuştur.

Dinin, milletlerarası ilişkilerde belirleyiciliği tartışma götürmez bir gerçektir. “Din savaşları”nın dinler arasında olduğundan çok aynı dinin farklı yorumları olan mezhepler arasında cereyan ettiği de diğer bir hakikattir. İki medeniyet dünyası arasında, İslam ve Hristiyan başlangıçta dostane ve samimi ilişkiler vardı ve tarih sayfalarına “ehl-i salib seferleri” diye geçen Haçlı seferleriyle bu ilişkiler örselenmiş, iki dünya(Doğu-Batı)nın insanları önce birbirinden şüpheye düşmüş, Batı’nın kıskançlıkları süratle düşmanlığa dönüşmüş ve ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Niegel Cliff, Vasko de Gama’nın Hindistan seferi için “Son Haçlılar” diye dursun, Haçlı seferlerinin el ân da devam ettiğini söyleyebiliriz. Bu dünyada kimin, hangi milletin kime ve hangi millete varis olacağını da bilemiyoruz. Türklerin-Oğuzların, Roma’nın varisi olacağını kim tahmin edebilirdi? Anadolu, elbette Selçuklular öncesi bir Hristiyanlık ülkesiydi ve bu din Avrupa’ya Anadolu üzerinden gitmiş, Roma’ya kendini kabul ettirmişti. Türklerin, Anadolu’ya varis olmalarını bir türlü hazmedemeyen Hristiyan Avrupa, bin yıldan beri ve her türlü yöntemi kullanarak Müslüman Türklerin üzerine, merkez İslam coğrafyasına saldırılarda bulunmaktadır. Türklerin İslamiyet’e hizmetkâr ve bayraktar oluşları ve samimi Allah inancına sahip bulunmaları, Batı’nın gözünde “her Müslümanı Türk görme”ye sebep olmuştur. Varsın olsun, zira “Ümmetin olduğumuz DEVLET yeter / Hizmetin kıldığımız İZZET yeter” demişizdir. Bir başka hakikatte de Oğuz Han’dan beri Türklerin ilerleme yönü hep “gün batımına” doğru olmuştur. Türklerin Batı’ya ilerleyişi geciktirilebilir ama önlenemez ki, bu tarihi ve sosyolojik gerçektir. “Cihanşümül Devlet” olmamızın gereği “kesrette vahdet”i siyasetin mer-

kezine almamızdır. “Cümle yaratılmışları severiz, Yaratandan ötürü” dizesi Yunus’undur ama Türk milletinin ve devletinin insanlık anlayışının tercümanıdır.

Genelde Batı, özelde Almanya icat ettikleri kavramların medlûlü olmuşlardır. “Allah’ın iradesi”ni çiğneyerek bir taraftan “tektişçilik”, diğer taraftan kendi dışındakileri “ötekileştiren” Avrupa’nın hiç insanlık aynasına bakmadan, Doğu’yu ve özelde Türkleri geçmişinde olmayan “hılaf-ı hakikatler”le yüzleşmeye çağırması güya insanlık dersi vermesi tam anlamıyla bir iki yüzlülüktür ve kınanası bir duruştur. Almanya Federal Meclisi’nin çoğunlukla kabul ettiği “Sözde Ermeni Soykırımı” yasası, yaklaşık 150 yıldır acı tatlı hatıralara sahip Türk Milleti’ni rencide etmiş, bu ülkede yaşayan ve 55 yıldır Almanya’nın kalkınmasına katkı sağlayan, iki ülkeyi daha da yakınlaştıran 3 milyon Türk’ün hayal kırıklığına sebep olmuştur. Türkiye’de yaşayan Alman vatandaşları da bu durumdan rahatsız olmuşlardır. Parlamentolar, “tarihçilerin ve hukukçuların” işlerine karışmamalıdır. Meclis üyeleri fanidirler ama milletler ebedidir ve ebedi değerler basit, adi çıkar ve düşüncelere kurban edilmemelidir.

Türkiye, bu ve emsali saldırılar karşısında her zamankinden çok metin olmalı, diklenmeden dik durmalıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde temsil edilen “milliyeti ve şahsiyeti erozyona uğramış” olanların menfi tavırları, kendilerinin emellerini yabancıların emelleriyle birleştirdiklerinin kanıtıdır. Allah bes bâkî heves!

DÖRTLÜK

Çölde isen gül-i ra’nâ ol
Halk içinde eşsiz dâna ol
İkisi birden olmaz dersen
Ney ü kudüm-i Mevlânâ ol.

Önder ÇAĞIRAN

Edebiyatta gelenek, ruh beraberliğinin, her türlü edebî verimde ortaya koyduğu bir alışkanlıklar bütünü ve değerler toplamı olarak tanımlanabilir. İçinde yaşadıkları toplumun çeşitli değer yargılarına göre yetişen sanatçılar, bu alışkanlık ve değerleri sistematize ederler; sistem yerleştikçe takipçileri çoğalır ve gelenek filizlenmeye başlar.

Sanatta devam esastır. Devamı sağlayan en önemli kaynak da gelenektir. Geleceğe kalmak isteyen bir sanatçının ilk yapacağı iş, geçmişe bakmaktır. Sanatçı yaratması, etrafında akıp duran hayatın -ister istemez- bir yerinden başlar, her edebî metin bir yeniden yaratıştır; fakat ilk yaratış değildir. Tanpınar, "Türkiye, Üçüncü Ahmed'den beri daima yeniden başlar."^[1] diyerek, yenileşmeyi, yeni işler başarmak değil, sadece "yeniden başlamak" şeklinde algılamış olmamızdan yakınıyor... Aynı şey sanat için de geçerlidir. Sanat, tıpkı hayat gibi, bilim gibi ciddi bir iştir; her fırsatta yeniden başlamak hiçbir zaman bitirememek anlamına gelmez mi?

Hiçbir bir gerçek sanatçı, gelenekten habersiz değildir; fakat hiçbiri de ona teslim olmaz. Sanat cehdi gelenekten yola çıkmayı gerektirdiği gibi, gelenekle kapışmayı, ona direnmeyi de gerektirir. Bu direniş onu yok saymaya yönelik değildir. Ne var ki gerçek sanatçı, geleneği olduğu gibi benimsemek yerine eskimiş yerlerini onarmaya, dirilmesi gereksiz ve imkânsız olan yönlerini tümüyle göz ardı ederek onu daha yeni bir gelenek yapmaya çalışır. Geleneği yıkmak değil, yeniden yapmak... Yıkmak anarşi doğurur; yenilememek ise küleleştirir, dogmaya götürür.

Gelenek, başıboşluğa, keyfiliğe, köksüzlüğe düşmandır. Bilindiği gibi, başıboşluk ve keyfilik sanatın dokusunu dağıtır, köksüzlük ise sanatın asıl beslenme kaynağından ayrı düşmesine yol açar. Unutmamak gerekir ki ağaç nasıl "kök"ten ibaret değilse, sanat da geleneğe ait olandan ibaret değildir. Her ağaç, değişik yönlerle doğru uzanan dallarıyla, güneşin gıdasını çeşitli açılardan emer. Sanatta da durum bundan farklı değildir. Bâkî,

Fuzûlî, Nâilî, Şeyh Galib gibi sanatçılar geleneğin içinden geliyorlar. Fakat onlara bütün bir Divan geleneğinin içinden sıyrılmak imkânını kazandıran da geleneği farklı kullanma çabasıdır. Fuzûlî sadece bağlılık gösterseydi bugüne kadar gelemezdi. Gelenek bile kendisinden ibaret değildir ki bugünün ve yarının sanatı kendisinden ibaret olsun.

T.S.Eliot, "Yenilik tekrardan daima iyidir."^[2] der. Geleneğe direnmek, her zaman yenilik yaratmayabilir; fakat başkalık da yenilik kadar önemlidir. Tekrar, tekrar ya da taklit edilen sanatçı ne kadar büyük olursa olsun, sanatın kalitesini düşürür. Bir şey yaratamamanın, hatta başkasının yaratığından çalmanın kibar adı olan tekrar, geleneği yaşatmak anlamına da gelmez. Her tekrar edişte gelenek aşınır ve eskir; sevimsizleşir. Edebî metin -hele şiir- bir kere yaratılabilir ve her türlü taklidi -benzeri değil- kesinlikle ondan daha az değerlidir.

Bir edebî eserin asıl gücü, onun zamana karşı direnme ve zamanın değiştirici etkisine dayanabilme özelliğinden gelir. Bugün bir anlama geldiği halde, yarın kolaylıkla başka bir anlama gelebilen bir edebî eserin, daha sonraki gün hiç bir anlama gelmemek gibi bir zaafı bünyesinde taşıdığından şüphelenilebilir. Elbette, her edebî eserin zaman içinde -olumlu veya olumsuz yönde- "başkalaşma" özelliği vardır. Edebî eserin, farklı bir dille meydana getirilmiş olması bile, onun değişik anlamlarının olabilmesi için yeterlidir. Fakat insanların algılama seviyesinin bir hayli etkili olduğu böyle bir sonucu, yalnızca eserden kaynaklanan bir durum olarak değerlendiremeyiz. Bir edebî eser, her zaman aynı anlama gelebilecek özellikler de taşımalıdır. Hatta, onun değişmeyen ve her zaman aynı anlama gelen özellikleri, çok şahsî taraflarını izahta da yardımcı olmak zorundadır. "Hiçbir şair, hiçbir sanatçı, kendisinden sonrakilere iletmek istediği bütün bir dünya görüşünü tek başına veremez. Onun bize vereceği dünya görüşü, hayat felsefesi, geçmişteki şair ve sanatçıların görüşleriyle ilişkisi bakımından değerlendirilebilir. Onu tek başına değerlendiremezsiniz; onu ölümlerin arasında

yerleştirip eserlerini onlarınki ile karşılaştırmalı ve mukayese etmelisiniz. (...) İçinde yaşadığımız çağa kadar yaratılmış bütün sanat abideleri, kendi aralarında ideal bir düzen ve bütün oluştururlar. İşte bu bütün ve düzen, yeni bir eserin kendilerine katılmasıyla değişikliğe uğrar. Yeni eserin yaratılmasından önce eksiksiz bir bütün oluşturan eski eserler, kendilerine yeninin katılmasıyla, aralarındaki ilişki ve bütüne nazaran nispet ve değerleri bakımından değişirler. İşte buna eski ile yeni arasındaki uyum diyoruz.”[3]

Bir edebî eser, elbette kendine mahsus tarafları ihmal edilmeksizin, kendisinden önceye bağlı ve kendisinden sonraya bağlanmaya da istidatlı olmalıdır. Gerçek sanatçılar, ortaya koydukları edebî eserlerin bu özellik ve istidadı taşıyor olmasına dikkat ederler.

Ne kadar istersek isteyelim, “eski”yi ayağa kaldırmak ve eskiden olduğu gibi yaşatmak mümkün değildir. Çünkü “Geçmiş hiçbir zaman olduğu yerde durup yeniden keşfedilmeyi, aynıyla, olduğu gibi tanınmayı beklemez. Tarih her zaman belli bir şimdi ile onun geçmişi arasındaki ilişkiyi kurar. Demek ki şimdiden korkmak eskiyi bulandırmaya yol açıyor. Geçmiş içinde yaşanacak bir şey değildir. Eyleme geçerken içinden bir şeyler çekip çıkarttığımız bir sonuçlar kuyusudur. Geçmişin kültürel açıdan bulandırılması iki katlı kayba yol açar. nce sanat yapıtları gereğinden çok eskilere itilmiş olur. Sonra geçmişten bize eylem olarak tamamlanması gereken daha az sonuç kalmış olur.”[4] Geleceğe itibar, onun özünü ve bu zn dokusunu kavramak olmalıdır. Bir dönüş arzusu değil, gerideki değerlerden g almak bilinci...

Eski ile organik bir bütünlük oluşturabilmek de, onunla her şart altında mukayese edilebilecek seviyeyi tutturmak da kolay değildir. Çünkü karşısında, “zaman”ın büyük bir titizlikle ve çoğu kere acımasızca eleyip ayıkladığı ve birçok benzerinden üstün olduğu sabit olmuş bir “eski” vardır. Eski, belli bir slba, imaj dokusuna, mesaj kalitesine ve teknik kurguya sahiptir. Geçmişle kıyaslanma durumunda olan ve onunla organik bütünlük taşımakla yükümlü bulunan eser, yukarıda saydığımız niteliklerden mahrum olmamalıdır.

Geleceğe kalabilme gücü, hiç şüphesiz, geç-

mişle mukayeseye tahammül gücüyle de doğrudan doğruya ilgilidir. Her yeni eser, bir yönüyle “kendisi kendisi” olduğu için geçmişten bir nevi sapma, ayrılma olsa bile; sanatta köke bağlılık son derece önemli olduğundan, bir yönüyle de bir geleneğin devamıdır. Eğer eserin geçmişle şu veya bu derecede bağlantısı yoksa, kendine bir gelecek kurma gücünden de şüphe etmek gerekir. Edebiyat tarihi, zamana direnme ve zamanın akıp gitmesine rağmen revaçta kalma özelliği taşımayan bir edebî eseri yalnızca arşiv malzemesi olarak görür. Bir devri veya bir edebî anlayışı temsil eden bir eser ise yalnızca arşiv malzemesi olarak kalmaz; edebiyat tarihinin şekillenmesinde doğrudan rol alır. Ynus’u büyük yapan, bir yandan köklü bir tasavvufi geleneği temsil eden şiirler söylenmesi, bir yandan da söylediklerine yeni bir hava kazandırmış olmasındır. Sanatta hatır için ödüller verildiği sık görülmekle beraber, hatırla uzun ömürlü olmuş bir sanatçı gösterilemez.

Doğrusu, bir edebî eserin hatırlanabilmesine vesile olacak çok değişik özelliklerinden bahsedilebilir: Meselâ bir edebî eser, konuyu işlemede ulaşılan orijinaliteyle, bir diğeri ritmik dokusuyla veya mecaz örgüsüyle, başka biri ise biçim özellikleriyle okuyucunun -veya tenkitinin- unutamayacağı -hiç olmazsa görmezlikten gelemeyeceği- bir seviye tutturmuş olabilir. Eğer sanatçı, eserini böyle bir yapıda ortaya koyabilmişse, o eser kendine bir gelecek kurabilme gücüne de sahip olur. Kendine bir gelecek kurmak, yarına kalabilmek demektir. Her edebî eser, edebiyat tarihinin akışı içinde bir köşe taşı olmak ihtiyacıyla meydana getirildiği takdirde yarına kalabilir ve edebiyat tarihinin akışına da katkıda bulunmuş olur. Eser hangi özellikleriyle hatırlanacaktır? Kendine gelecek kurması hangi özellikleri sayesinde mümkün olacaktır? Edebiyat tarihine ne kadar katkısı olabilir? Bir münekkid bu soruların cevabını aramalıdır. Ancak, bu soruların cevapları hiçbir zaman şahsî ölçüler çerçevesinde kalmamalı; eserin birtakım ortak değer yargıları karşısındaki durumu dikkate alınarak hüküm vermeye dikkat edilmelidir.

Gelenekle uyum içindeki her yeni eser, bu özelliği ile eski eserleri de günümüze bağlamış olur ve böylelikle edebiyat tarihinin kesintisiz akışını da

temin eder. Eskiye taklid etmez, ondan faydalanır.

Gelenek, edebî esere “başlangıççı olan bir organizasyon” olma özelliği kazandırır. Eskiye bağlanan bir eser, aynı zamanda, bünyesinde taşıdığı kalıcı özellikler sayesinde geleneği bugüne de taşımış olur. Sağlam bir geleneğe dayanmak, “başlangıççı olmak” anlamına geldiği gibi, bir gelenek oluşturacak güce sahip olmak da “süreklilik özelliği taşımak” anlamına gelir. Sanatta “önce”si olmayanın “sonrası” da kolay kolay olamaz. “...gelenek, devam eden ve değişen şeyler içinde aynı kalandır.”[5] Başlangıççı sağlam, sonrası aydınlık eserler, edebiyat tarihinin edebî çığrıları birbirine bağlanan sürekli bir akış hâline gelmesini sağlayan en önemli faktör olsa gerektir.

Gelenek, omurgasıyla örnek olur; sanatçı o omurga üzerine yepyeni bir beden oturtmak zorundadır. Geleneğin imkânlarından, daha iyisini yaratmak üzere yararlanmak... Asıl meziyet budur.

Sanat –özellikle edebiyat sanatı– kişisel bir çabanın ürünü olmakla beraber, sanat eseri, yaratıcısının içinde yaşadığı toplumun “güzellik ortaya koyma gücü”nden beslenir. Umumî gıdası oradandır. Bilhassa Halk edebiyatının hemen her mahsulü, milletin ortak söz söyleme gücünden çok şey alarak hayat bulur. Aydın zümreye mensup sanatçıların da –ki onlarda şahsî tercihler hayli ön plândadır– mensup oldukları milletin ibdâ gücünden geniş ölçüde yararlandıkları bilinen bir husustur.

T.S. Eliot, “her millet, her ırk, kendine has bir yaratma ve eleştiri gücüne sahiptir.”[6] diyor.

Burada iki ayrı problemi birlikte düşünmek gerekir: Eser, ait olduğu milletin güzellik meydana getirme gücünden yararlanmamışsa başka bir millete mahsus bir güzelliğe mi yönelmiş, yoksa herhangi bir köke bağlanamayacak kadar “farklı” mıdır? Bunlardan ilki “taklid”i getirir ki sanatı öldüren unsurların başında bu gelir; ikincisi ise sanatın bir “devam” olduğunun unutulması ve orijinallik adına “saçma”ya itibar demektir. O da sanatı öldürür. Sanat, zamanın şart koştuğu değişiklikleri yerine getire getire gelişir ve bir “devam” olmak vasfını kazanır. Dolayısıyla, bir taraftan millî sanat tutumuna bağlanırken, bir taraftan da “şahsî” tercihlerle renklenir, zenginleşir.

Hilmi Yavuz, “sizce şiir, bir ‘aile’ işi midir?” sorusuna şu cevabı veriyor: “Ruh akrabalığı ya da şiir ailesi!.. Elbette böyle bir soyağacı, bir genealogie var. Ben kendimi Divan şairleri, Yahya Kemal, Ahmed Haşim, Ahmet Muhip Dıranas, Asaf Halet Çelebi ve Behçet Necatigil’in yer aldığı bir soyağacına yerleştirdim. (...) Evet, şiir, bir aile işidir.”[7]

Hilmi Yavuz, şiirin belli bir gelenek damarına bağlandığını ifade ediyor. Adını saydığı sanatçıların belli ortak özellikleri bulunmakla beraber, her birinin farklı kanallardan geçmişe bağlanabileceğini ve bu farklı bağlanışların en yukarıda millî gelenekle birleştiğini unutmamak gerekir. Hal böyle olunca, bilinen şiir ailelerinin de üstünde, bu ailelerin meydana getirdiği bir büyük aileden, bir milletten de rahatlıkla söz edebiliriz. Bu sebeptendir ki, sanatçı, mensup olduğu milletin yerleşmiş, gelenekleşmiş ibdâ gücünden habersiz kalamaz.

Şahsî ibdâ ile millî ibdâ arasında -ister istemez- çok sıkı bir bağ vardır. Bu bağın “ayak bağı” hâline dönüştüğü örnekler de bulunmakla beraber, şahsî ibdân en verimli, millî ibdâdan ustaca faydalanmasını bilen sanatçılarındır. Türk halk şiirinden aldıkları ilhamla yazan şairlerimiz, millî ibdânın en orijinal ve zengin kaynağına ulaşmışlardır. Bunların bir kısmı, beslendiği kaynağı açıkça ifade etmişlerdir. *Ne zaman bir köy türküsü dinlesem / Şairliğimden utanırım* diyen Bedri Rahmi bu gruptandır. Diğer bir kısmı –ki çoğunluk böyledir– ilham kaynağını açıkça söylememekle beraber, bu şiirin ifade, şekil, mecaz imkânlarını derece derece kullanmışlardır. Böyle bir tutum, bugünün edebiyatı ile dünün edebiyatı arasında bağ kurulmasını kolaylaştırdığı gibi, yarının edebiyatının oluşumunu da hazırlamaktadır.

Son Notlar:

- [1] Mehmet Kaplan’a 26 Aralık 1958 tarihli mektubu, **Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Mektupları** (hzl. Zeynep Korkmaz), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1974, s.269.
- [2] T. S. Eliot, “Gelenek ve Şiir”, **Edebiyat Üzerine Düşünceler** (Çev. Sevim Kantarcıoğlu), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara-1983, s.20.
- [3] T. S. Eliot, **a.g.e.**, s.21
- [4] John Berger, **Görme Biçimleri** (Çev.Yurdanur Salman), Metis Yayınları, 18.Basım, İstanbul, 2012, s.11.
- [5] Hilmi Yavuz, **Şiir Henüz...**, Est&Non Yayınları, İstanbul-1999, s.43.
- [6] **Edebiyat Üzerine Düşünceler**, s.19.
- [7] Hilmi Yavuz, **Şiir Henüz...**, s.118.

Özet

Anadolu'nun ortasında yer alan Kayseri, Anadolu Selçuklu Devleti'ne bir dönem başkentlik yapmıştır.

Danışmentliler ve Selçuklular idaresinde bulunduğu dönemlerde de Anadolu'nun en önemli ilim, sanat ve ticaret merkezi durumunda idi. Kayseri halkının dinî ve millî kültüründe, Anadolu'nun Türkleşmesinde Orta Asya'dan göç eden Ahmet Yesevi (ö. 1166) dervişlerinin, alp erenlerinin büyük emekleri vardır. Özellikle Ahmet Yesevi'ye mensubiyeti ile bilinen Ahî Evren (ö.1264) hayatının yirmi yılını Kayseri'de geçirmiş, Ahıyân-ı Rum örgütünün Kayseri'de sanayi çarşısını kurmak suretiyle uygulamasını yaptırmış, hanımı Fatma Bacı'nın kurduğu Bacıyân-ı Rum teşkilatıyla birlikte halkı üretime yönlendirmiştir. Ahıyân ve Bacıyân-ı Rum örgütleri ile ilkeleri bütün Anadolu'ya Kayseri'den yayılmış, Kayseri halkına sanat ve ticaret ahlâkı yanında, dinî ve askerî eğitimler de yaptırmış ve bunlar Moğol kuşatması sırasında Kayseri'yi savunmuşlardır. Ahilik disiplin ve kültüründen kalıntılar günümüze kadar devam etmiştir.

Giriş

Türklerin Anadolu'ya gelişleri 1071 Malazgirt Meydan Savaşından çok öncelerine rastlar¹. Ancak 1071'den sonra Anadolu'ya büyük göçlerin gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu tarihten sonra ikinci büyük Oğuz-Türkmen göçü 13. yüzyılın başında 1220'lerden sonra Moğol baskısı sonucunda olmuştur. Türkmenler Moğollardan canlarını kurtarmak için Orta Asya'dan ve yoğun yerleşme bölgesi olan Azerbaycan'dan Anadolu'ya göç ettiler. Bu göçmenler arasında her sınıftan (şehirli halk, ulemâ, tüccar, sanatkâr, celep vb.) insan vardı. Şehirde önemli miktarda, henüz Müslüman olmayan, Malazgirt savaşında Bizans ordusunda bulunan Uzlar ve Peçeneklerin bulunduğunu söyleyebiliriz². Ayrıca Bizans yönetimince "Bulgar, Hazar, Peçenek, Uz, Kuman" Türkleri Anadolu'ya yerleştirilmişti ve büyük şehirlerde çoğunluk Hıristiyanlardan oluşuyordu³. Şehir ekonomisi büyük oranda bunların elinde idi. Mevcut yerli nüfus ile, çoğu hayvancılığa dayalı bir toplum olan göçebe ve konar göçer Türkler arasında, ekonomik ve kültürel etkileşim sonucu Türkler arasında da yerleşik hayatın ekonomik değerleri olan üretim, sanâyi ve ticârî faaliyetler hazmedilmeye ve benimsenmeye

başlanmıştır.

Kayseri'nin coğrafi zorunlulukları da bu hazmı ve benimsemeyi teşvik, hatta mecburî kılmıştır. Şehrin İpek Yolu çatında olması, Kayseri'yi büyük bir ticaret merkezi yaptığı gibi kültürel münâsebetler bakımından da çok hareketli bir yöre olmasını sağlamıştır.

Ahîliğin, öncelikle Kayseri başta olmak üzere Anadolu'nun önemli şehir merkezlerinde kurulmuş olması, bu teşkilatın bir yerleşik toplum ürünü olduğunu göstermektedir. Ahîlerin daha sonra uçlara ve köylere doğru yayılmaları ise Anadolu'daki idârî otoritenin takibatı sonucudur. Anadolu Selçukluları devrinde Kayseri'nin hâiz olduğu coğrafi, ticarî ve ilmî öneminden dolayı, bu devrin en dikkat çekici sosyal, kültürel, sınaî ve iktisadî kuruluşu olan Ahî Teşkilatı, XIII. Yüzyılın başlarında ilk kez burada kurumlaşmış ve buradan Anadolu'nun diğer şehir ve kasabalarına yayılmıştır.

1205 yılında Anadolu'ya geldikten kısa bir süre sonra, şeyhi Evhaduddin Kirmanî ile berâber 1206 yılında Kayseri'ye gelip yerleşen Ahî Evren, ilk olarak burada faaliyete başlamış; Ahîliği Anadolu'ya has âdab ve erkânıyla yeniden organize ederek, merkezî, bürokratik ve hiyerarşik bir teşkilat olarak Kayseri'de kurmuştur. 1216 târîhli bir kayıta, Kayserili Ahî Eminüddün adlı birinin bir vakfiyede isminin geçmiş olması Ahîliğin bu tarihten önce Kayseri'de teşkilatını tamamlamış olduğunu

1 Bkz. Claud Cahen, **Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi**, Çev. Y. Yücel, B. Yediyıldız, Ankara, 1992.

2 Mehmet Köymen, **Alparslan ve Zamanı**, İstanbul 1972, 64.

3 Faruk Sümer, "Yunus Emre Devrinde Türkiye'nin Sosyal Durumu", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Nisan 1991, Sayı 51,1-8.

göstermektedir¹.

Ahî Evren ve hanımı Fatma Bacı, Kayseri’de Ahîyan-ı Rûm ve Bacıyân-ı Rum’u kurmuşlar, canlandırmışlar ve Anadolu’ya yaymışlardır. Ahî Evren en verimli ve olgun çağının 20 yılını Kayseri’de geçirmiş ve ahîlik ilkelerine uygun bir anlayışla çalışan esnaf (sanayi) çarşısını ilk defa Kayseri’de oluşturmuştur. Hanımı Fatma Bacı da Kayserili hanımları örgütlemiş, eğitmiş, onları dokuma atölyelerinde çalıştırarak üretime katkılarını sağlamıştır.

Ahî Evren, Ahmed Yesevî, Hacı Bektaş Velî ve Yunus Emre zincirinin² bir halkası olarak Anadolu’yu yurt edinmek isteyen Türklere güven veren bir önder olmuştur. Ahî Evren’in ahîlik disiplin ve ahlâkı Kayseri’den başlayarak yayıldı ve güç kazandı. Çok eski zamanlardan beri ticaret merkezi olan Kayseri³, aynı zamanda Suriye, Mısır, Azerbaycan, Gürcistan, İran ve Bizans kervanlarının durak ve geçit yeri ve Kervansaraylar şehri idi. Bir bilginimizin ifadesiyle “*Kayseri tarihe bir cihangirin eliyle değil, Anadolu’daki insanlığın tabii, devamlı ihtiyaçları ile doğmuştur*⁴. Sadece ticaret erbabının değil, Asya’dan gelen göçlere ve muhatap olan Kayseri yeni bir kimlik kazandı. Asya’dan akın eden Türkmenler, Ahmet Yesevî dervişleri, abdallar, ahîler... Kayseri’de Türk kültürünün İslâm ahlâkının ve ahî disiplininin yerleşmesi ve kökleşmesini sağladılar. Böylece ahîlik, Kayseri’den bütün Anadolu’ya yayıldı, Kayseri ve Anadolu halkının sosyal ve ekonomik yapısı üzerinde etkilerde bulundu: Ahîlik, sanatkarların disiplinli bir meslek eğitimine tâbi tutulmasını ve böylece kaliteli ve güvenilir üretim elde edilerek rekâbet gücünün artmasını sağladı. İnsanlara meslek eğitimi verilmekle kalınmadı; Prof. Dr. Neşet Çağatay’ın ifadeleriyle,

1 Bkz. Cl. Cahen, “*İlk Ahîler Hakkında*”, *Bellekten*, L/197, 1986, s.593.

2 Bkz. Mürsel Öztürk, “*Ahmed Yesevî- Hacı Bektaş-ı Velî ve Yunus Emre Zinciri*”, *Erdem Dergisi*, Eylül 1987, Sayı:9, s.659-768.

3 Bkz. Faruk Sümer, “*Yabanlı Pazarı*”, *Türk Dünyası Araştırma Dergisi*, Ağustos 1985, Sayı 37, 1-99.

4 Remzi Oğuz Arık, *Coğrafyadan Vatana*, İstanbul 1969, 204.

“*Ahî zâviyelerindeki öğretmen ahîler, gençlere ata binmek, sürek avına çıkmak, kılıç, ok ve kalkan kullanmak gibi şeyleri öğretirlerdi*”. Böylece bir çeşit askerî eğitim de yaptırılırdı. Ancak bu eğitim sadece askerlere has olarak yaptırılmamış, Bacıyan-ı Rum da “*erkeklerle aynı saflarda*” savaşıcak⁶ askerî eğitimi almışlar, kendilerini koruma gücü ve tekniğine sâhip olmuşlardı. Ahîlik ile esnaf ve sanatkarlar kendi aralarında dayanışma ve yardımlaşma içinde oldular. Hanımların da üretime katkılarını sağlayarak ekonomide güvenli ve imtiyazlı bir durum elde ettiler. Ahî zâviyelerindeki öğretmenler gençlere dinî bilgileri ve yükümlülüklerini öğrettiği gibi, ahî fütüvvetnâmelerinin kapsadığı insanlık ve ahlâkî yöntemleri uygulamalı olarak belletirlerdi. Böylece gençler dinî taassuptan uzak hoşgörülü bir anlayışa dayalı İslâmî ve insanî bilgi ile donatılırdı⁷. Ahîlik teşkilatı, Kayseri dâhil, Anadolu’nun şehir, kasaba ve hatta köylerine kadar yayıldı. Ticaret hayatında kurduğu egemenlik sâyesinde yardımlaşma ve dayanışmanın kaynağı oldu. Kurdukları teâvün sandıkları ile sakatlanan, hastalanan, usta, kalfa ve çırakların geçimleri sağlandı ve böylece çalışanların gelecekları güvence altına alındı⁸. Ahî Evren’in ölümüyle ahîlik Anadolu’da ve Kayseri’de sona ermedi. Seyyah İbn Battuta Kayseri’de ahî zâviyelerinin aktif durumda olduğunu tespit etmiş ve Ahî Emir Ali’nin tekkesinde misafir edildiğini anlatarak teke hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca Kayseri’de Ahî İsbâ Mahallesi ve Ahî İsbâ Zaviyesi gibi yer adlarının bulunduğu bilinmektedir. Bu konuda araştırmaları bulunan Eski Vakıflar Müdürü ve Tarihçi Mehmet Çayırdağ’ın ifadesiyle: “*Bu bölge kuvvetli ahîlik izleri taşımaktadır... Kayseri’de Ahîlikle ilgili vakıf, mezar taşı, mahal ismi gibi birçok hâtıra ve*

5 Neşet Çağatay, *Ahlâkla Sanatın Bütünleştiği Ahîlik Nedir?*, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Federasyonu Yayını, İstanbul, 14.

6 Esnaf ve Sanatkarlar birliklerinin özellikle 13. Yüzyıldan sonra –dinî fonksiyonlar geri plânda tutulmuşlardır. Bkz. Sebahattin Güllülü, *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri*, İstanbul, 1977, 117.

7 Bkz. Adnan Gülerman- Sevda Taştekel, *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*, Ankara 1993, değişik sayfalar.

8 Mehmet Çayırdağ, *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, 359.

*belge bulunmaktadır*¹. Ayrıca ahîlikte her mesleğin şeyhi veya pîri bulunduğu bilinmektedir. Meslek pîrlerinin adını taşıyan Bünyan İlçesine bağlı Pirahmet (köyü) mahallesi ve türbesinin² bulunması da ahîliğin devamlılığına işaret sayılabilir.

Günümüzde ahîliğin birçok müesseseleri ile Kayseri’de yaşadığını görmekteyiz. Bunun neticesi olarak da Kayseri sanayicisi, esnafı, millî sınırlarımız içinde ve uluslararası sahada başarılı olmaktadır. Doğruluk, yardımlaşma, iş birliği, güven hayırseverlik, dürüst ticaret, helâl kazanç, Kayseri esnaf ve sanatkârının olmazsa olmazlarından. Ahîlik, Kayseri esnafının gönlünde; “*Alnını, kalbini, kapını açık; elini, belini, dilini kapalı tut*” düşüncesiyle asırlarca yaşatmakta, insanlara huzur ve saâdet vesîlesi olmaya devam etmektedir³. Gönülleri Allah sevgisiyle doludur.

İnsanların tabii olarak doğum, ölüm, nişan, nikâh, düğün, bayram gibi hâdiseler karşısında, aldıkları ahî kültürünü uyguladıklarını görüyoruz. Tabii âfetler (zelzele, sel baskını, yangın, kazâ, belâ, musîbetler, hastalıklar ve âlevî facialar) her yerde her zaman karşılaşılması mümkün olaylardır. Bayramlaşmalarda bir araya gelen sanatkârlar ve esnaf gurupları uygun mekânlarda bayramlaşırlar, küçükler büyüklerin ellerini öper; saygılarını belirtir, büyüklerde küçüklerin sırtlarını sıvazlar, gözlerinden öper, yaşlılar kucaklaşarak birbirlerine sevgilerini sunarlar. Büyükler küçükleri bahşişlerle ve çeşitli hediyelerle sevindirirler. Böylece kırgınlıklar ve küskünlükler var ise bunlar ortadan kaldırılmaktadır.

Bir kazaya uğramış, başına felaket gelmiş esnaf için meslektaşları sâdece kuru kuruya geçmiş olsun dileklerini bildirmezler. Acılarının dindirilmesi, ihtiyaçlarının karşılanması için zarar ve ziyanının hemen telâfi edilebilmesi için herkes gücü yettiğin-

ce yardımcı olurlar.

Kocası vefat etmiş, çocukları yetim kalmış bir esnaf hanımının, nâmus ve iffeti ile hayatını sürdürebilmesi, çocuklarını kimseye muhtaç olmadan büyütebilmesi için, ahîlik teşkilatının gâyesi ve inançları gereği bâzı tedbir ve düşüncelerini gerçekleştirmektedirler.

Evlilik ve düğünlerde kız ve erkek fakirlerin çeyizinin ve ev ihtiyaçlarının tamamlanması, masraflarının karşılanması için kurulmuş dernekler ve vakıflar faaliyet göstermektedir.

Yeni işyeri kuran, ancak alet ve edevâtı olmayan bir ustaya el uzatacak, ihtiyacını giderecek, hamiyetli davranışlarda bulunulmaktadır.

Şehitler, garipler ve fânî âleme göçmüş erenler için mübârek gün ve gecelerde, kandillerde, okutulacak mevlit ve rûhu için dağıtılacak helva, şerbet, şeker gibi maddelerin temininde yardımcı olmaktadır. Bütün bunlara rağmen daha düzenli ve devamlılığı sağlamak üzere Kayseri Esnaf ve Sanatkârlar Odası Federasyonu bünyesinde sayısı elliye aşkın iş kolunda, oda, dernek ve ilçelerde şubeleri bulunmaktadır. Kayseri Ticaret Odası, Kayseri Sanayi Odası, Kayseri, İncesu, Hacılar ve Mimarsinan Organize Sanayi Yönetim Kurulları da tam bir ahî kuruluşu olarak üyelerine günün şartlarına ve imkânlarına göre hizmet vermektedirler. Birçok hayır ve yardımlaşmayı yapmak ve desteklemek için sayısı altmışı bulan vakıf ve bir o kadar da dernek Kayseri’de hizmet vermektedir. Bu vakıf ve derneklerin bir kısmı Kayserililerin çok olduğu illerde merkez ve şubeleri bulunmaktadır (Kayseri İl Yardımlaşma Derneği gibi). Bunlar vasıtasıyla hastane, sağlık ocağı, öğrenci yurtları, aşevleri yapımı, öğrencilere burs, evleneceklere yardım ve diğer hayır hasenat işleri devam etmektedir. Yine bu vakıf ve dernekler vasıtasıyla sayıları yüzü aşkın köy, kasaba, ilçe merkezlerinde yöre insanının birbirleriyle kaynaşmasını sağlamak üzere pilav günleri, şenlikler, vuslat günleri düzenlenmektedir. Bu programların tek amacı insanları biri biriyile tanıştırmaya, kaynaştırmaya, yardımlaşma ve ortak noktalarda buluşturmaktır. Yıllar önce Kayseri’de

1 Ünver Günay- Harun Güngör ve arkadaşları, **Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması- Kayseri Örneği-**, Kayseri 2001, Erciyes Üniversitesi Yayını, Nu:132, 39, 99.

2 Gülşehri, Kerâmaât-ı Ahi Evran, beyit, 1-166, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, İst., C.1, s.201

3 Gülşehri, Kerâmaât-ı Ahi Evran, beyit, 1-166, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, İst., C.1, s.201

kurulmasına karar verilen ASPİLSAN (Askerî Pil Sanayi) Fabrikası yine tamamen Kayseri esnaf ve sanatkârının yardımları ile kurulmuştur. Böylece yeni bir iş sahası açılırken Türk ordusunun önemli ihtiyaçlarından biri de giderilmiş oldu. Yine esnaf ve sanatkârların ayırdıkları tahsisatla sayısı, günlük yüz binlere yaklaşan ücretsiz ekmek dağıtımı yapılmaktadır. Her yıl okulların tatil olduğu yaz aylarında binlerce erkek çocuğu yine esnaf ve sanatkârlarca bütün masrafları karşılanarak sünnet ettirilmektedir.

Kayseri dışına, işyerini çeşitli nedenlerle taşımış olan esnaf, sanayici her fırsatını bulduğunda toprağıyla ve hemşerileriyle ödeşmek üzere ziyarete gelir, yaptığı hayırlarla iki dünyada da huzurlu olacağına inanır. Burada şunu gururla söylemek gerekirse; Kayseri de yardımlaşma ve birlik beraberlik dünyaya örnek olacak bir seviyededir. Birkaç örnek verelim: Kayseri il merkezinde yaklaşık 400 okuldan 370'i şahıs ismi taşımaktadır. Erciyes Üniversitesi kampusu içerisinde bulunan binaların inşaatının ve tefrişinin % 90'ı ile buraya yeniden inşa ettirilen 3 cami yine hayırseverlerin yardımları ile yapılmıştır, onların ismini taşımaktadır. Yine devlet üniversitesi olarak kurulan Abdullah Gül Üniversitesinin hemen hemen % 100'ü, özel üniversitelerden Nuh Naci Yazgan ve Melikşah Üniversitelerinin tamamı Kayserili hayırseverlerin yardımları ile yapılmıştır. Kayseri dışında yapılan her cami için Kayseri halkından yardım toplanmaktadır. Birçok deprem, yangın, su baskını olan tabi afetlerin verdiği zararların bir kısmını karşılama gayretinde olan Kayseri esnaf ve sanatkârı, Türkiye'yi büyük üzüntüye sevk eden Sakarya depremi sonunda burada gösterilen alanda 500 hanelik Kayseri Mahallesi inşaatı tamamlanarak depremzede vatandaşlarımızın kullanımına teslim edilmiştir. Yine Van İlimizde meydana gelen depremde de Kayserili hayırseverlerin yardımları en kısa sürede yerine ulaşmıştır.

Yakın sınır komşumuz ülkelerde yaşanan iç savaşlarda da mağdur olanlara Kayseri'nin yardımseverlerinin eli uzanmıştır. İslam dininin önemli sözlerinden: "Komşusu açken tok yatan bizden

değildir." hadisine de uygun hareket edilmektedir.

Netice olarak; Kayseri'de bulunan esnaf ve sanatkârlar devletine, milletine, vatanına, dinine bağlıdır. Milletini sever ve saygı duyar. Kuruluşlarının (birlik, oda, dernek, vakıfların) kendisinden yapılmasını istediği görevlerini eksiksiz yerine getirir. Kendisinden sonra mesleğini yürütecek çırak yetiştirmeyi ibadet sayar. Komşuları, meslektaşları ile iyi geçinir. Kalıcı eserler bırakmaya gayret ederler.

Temeli, Ahî Evren tarafından atılan ahîliğin Kayseri ilinde olduğu gibi bütün Türk illerinde de güçlenerek devam etmesi dileğimdir.

Kayseri'de yaşanmış birkaç örnek olayla yazımı tamamlıyorum:

Tenzile'nin Ali Ağa

Kayseri'nin çoğunlukla zenginlerinin bağlarının bulunduğu Eşek Meydanı (şimdiki adı Işık Meydanı) mevkiinde bir bağa fakir bir aile gabela (gabalcı- kiracı) göçer. O niyet (mevki) de bağ sahibi zenginlerin hanımları aralarında "dinnek" (dernek) denilen gün yapmaktadırlar. Günlerde; pastalar, börekler, mantular, yağlamalar, hatta pehliler (kaburgalı patlıcan) ikram edilmektedir. Gün sahipleri gabalcının hanımını da ısrarla davet etmektedirler. Her gün bir eve misafir olan gabalcı hanımı, bir gün de kendine sıra geleceği korkusu ile ziyâdeyle huzursuzdur. Nihâyet korkulu gün gelir çatar ama ailenin masrafları karşılayacak mâlî gücü yoktur. Gabalcı adam yapılacak ikramların masrafını karşılamak için evdeki bakır leğeni satmak üzere şehre doğru yola çıkar. Özel arabası (sakal oynatan) ile şehre gitmekte olan zengin, fakir babası meşhur Tenzile'nin Ali Ağa gabalcıyı arabasına alır.

- Hayrola komşu, leğeni galaylatmaya mı götürüyon?
- Yok, arkadaş, ne galayı, satmaya götürüyom.
- Neden hemşerim? Leğen de dövme bakırdanmış, hem de galayı idare eder.
- Sorma arkadaş, hiç sorma; biz buraya gabalcı olarak göçtük. Meğerse burası hep zenginlerin

muhibi imiş. Hele de Tenzile'nin Ali Ağa denilen dürzünün orosbu avradı varımış, bizim hanımı her gittiği gezmeye götürmüş. Orada da bizlerin evlerinde olmayan yiyecekler ikram etmişler. Şimdi de sıra bize gelmiş; ben de bu leğeni satıp o gahbeler için öteberi alacağım. Tenzile'nin Ali Ağa hiç kendini belli etmeden:

- Haklısın arkadaş. İnsanlar ikram ederken ölçülü olmalı; olan var, olmayan var, onları da düşünmeli idiler... Arkadaş, sen o leğeni elinde taşıma arabada bırak; ben onu çocuklarla bakırcılara gönderir sattırırım. Ayrıca mesâriflerini de aldırırım, akşam bizim dükkâna gelersin yine beraber başa geliriz.

Fakir adam bu harekete çok memnun kalır, şehre gelene kadar da Tenzile'nin Ali Ağa ve karısına demediğini bırakmaz. Ali Ağa ise hiç ses çıkarmaz.. Şehre geldiklerinde Ali Ağa leğeni kalaycıya göndererek bir güzel kalaylatır ve gerekli mesârifi de alır. Arabaya yerleştirilen leğen ve masraflardan adamcağızın haberi olmayacaktır. Nihayet akşam olur adam gelir. Tenzile'nin Ali Ağa:

- Haydi Ağa, arabamız hazır berâber başa gidelim! der ve arabaya binerler.

Gabalıcı, adamın bağının gediğine gelince Tenzile'nin Ali Ağa arabayı durdurur ve adama:

- Arkadaş al şu leğenin, şu da misâfirlerin için gerekecek malzemeler. Tenzile'nin Ali Ağa denilen orosbu avratlı da benim der.

Adam bu durumda utancından erir, ne diyeceğini bilemez. Bu olaydan sonra o niyetten müsriflik tamâmen kaldırılır...

Akşehirlioğulları

Akşehirli bir şahıs, işi için Kayseri'ye gelir ve dönüşte, şehirden çıkarken atının nallanması için yakında bulunan bir nalbantta gider. Usta bir iş için dışarı çıkmış olup, işi bilen oğlu dükkândadır. Akşehirli, atını nallatır, nalbantın istediği parayı verir ve yola koyulur. Usta dükkâna gelince oğlu, bir yolcunun atını nalladığını ve almış olduğu parayı babasına söyler. Babası, "fazla almışsın" der ve oğlundan, hemen yola çıkarak, nallama ücretinden

fazlasını diye azarlayarak adama yetişerek vermesini ister. Oğul yola çıkar, bir hayli yol gittikten sonra adama yetişir ve babası ile geçen konuşmayı naklederek, fazla almış olduğu parayı iade eder. Ahî terbiyesi olan bu hareket Akşehirliyi çok etkiler ve Kayseri'ye gelip yerleşir. Bu âile Kayseri'de Akşehirlioğlu adıyla anılır¹.

Hacı Seyyid Mehmet Aksebzeci'nin Ortağından Ayrılması

Hacı Seyyit Mehmet Efendi (Aksebzeci) ortağı olduğu dükkân önünde iskembide (sandalye) otururken gözüne karıncalar ilişir. Her gün dışarıdan içeri doğru bir şeyler taşıyan karıncalar o gün içerden dışarı taşımaktadırlar. Meraklanır ve ortağına bu durumu sorar. Ortağı da sebebini bilemez. Ancak Hacı Seyyid Mehmet Efendinin ısrarı üzerine, ortağı:

- Bu gün köyden bir sepet yumurta geldi. Bunları adet olarak ikiye böldüm. Yarısını sizin eve, yarısını bizim eve gönderdim. Benim eve gideceklerin içine birkaç tâne irisinden seçtim. Ondan mı acaba? deyince Hacı Seyyid Mehmet Efendi:

- Allah bizim ortaklığımızdan elini çekti, bu işin bereketi kalmadı, der ve ortağından ayrılır.

Hacı Seyyid Mehmet Aksebzeci'nin Kalayı

Hacı Seyyit Mehmet Efendi (Aksebzeci), Millî Mücadele zamanında elindeki kalayları tâlip olan kalaycı esnafına satarak, veresiye defterine kayıt eder. Kalay, harp yılları içinde çok değer kazanmış bulunmaktadır. Kalayı alan esnaf borcunu ödemek üzere gelir. Kalaydan çok büyük kâr ettiğini, teşekkür ederek borcunu ödemek istediğini bildirir. Hacı Seyyit Mehmet Efendi veresiye defterini açar ve adamın borcunun ne kadar olduğunu söyler. Kalaycı esnafı:

- Allah razı olsun. Ben bu işten sayenizde çok para kazandım. Bugünkü değerinden borcumu ödemek istiyorum der.

- Hayır, deftere ne yazılmışsa onu ödeyeceksin der² ve ancak o kadarını alır.

1 (Ecz. Müjgan Üçer, **Kayserili Halkbilimci Ali Rıza Önder'den Hatıralar** adlı yazısından)

2 Anlatan: Av. Nevzat Türkten. Doğumu:1928, Kayseri.

Bugün artık dünya üzerindeki ilk kültür ve medeniyet hamlelerinin en eski bir “*Turânî Kavîm*” olan *Türkler* tarafından meydana getirildiği bilinmektedir. Bu konuda yerli ve yabancı pek çok ilim adamı tarafından muhtelif zamanlarda yapılmış ilmî araştırmalar ile bu durum kesinleşmiştir. Bütün bu araştırmalar sonucunda ortaya çıkan neticelere göre, *Asya*’da kurulan bu dünyanın ilk *Türk Medeniyeti*’nin **göz kamaştırıcı ışıkları** daha sonra dünyanın hemen her kıt’asına Türklerin *İslâmiyet*’i kabulüyle birlikte ve “*İlâ-yı Kelimatullah*” aşkıyla buradan yayıldığı görülmektedir. Vaktiyle bütün insanlığın ihyası için *Türk Milleti* tarafından gerçekleştirilmiş bulunan bu *hâlis niyetli* hakikatli *rü’yâ*, Allah’ın (Celle Celalühü) lütfuyla yeniden görülebilir, gönüllerde makes bulabilir ve insanlığın istifâdesine sunulabilir. İşte bu sebeptendir ki biz, bu *makalemizde* tarihî mâcerâ esnâsında birbirinden uzak düşmüş kardeşlerin, (*daha doğrusu oraya buraya savrulmuş bulunan dünkü ve bugünkü Türk Devlet ve Toplulukları’nın*), tarihin bu anında aralarında *gönül köprüleri kurarak* yeniden birbirine yaklaşmalarını temin edici ve gerektiğinde de ileride bir araya gelerek “*Türkiye Birleşik Devletleri*”, “*Birleşmiş Türk Devletleri*” veya “*Müslüman Türk Devletleri Birliği*” adıyla bir “*Birlik*” teşkil edici zemini hazırlayıcı “*yol haritasını*” vermeye çalışacağız.

Türk Dünyası’nın Hürriyet ve İstiklâl Mücadeleleri

Bilindiği gibi Türk dünyasındaki istiklâl ve hürriyet mücadeleleri; 1860’larda *Türkistan* ve *Kafkas Türklüğü*’nün Ruslar; 1867’de *Doğu Türkistan Türklüğü*’nün Çinliler; 1912-1913 *Balkan Savaşlarıyla Balkan Türklüğü*’nün Bulgarlar ve Rumenler; *Batı Trakya-Kıbrıs* ve *Girit Türklüğü*’nün Rumlar ve Yunanlılar; *Hindistan Türk Sultanlığı ve Gürganiyye Devleti, Tuğluklar (1750), Afganistan (1907), Irak (Musul-Kerkük) (1918) Türklüğü*’nün İngilizler; *Suriye (1920) Türklüğü*’nün Fransızlar tarafından

istilâlarıyla başlamıştır. 1917’de *Rusya*’da meydana gelen **Bolşevik İhtilâli** ise dünya üzerindeki büyük bir *Türk* kitlesinin çok çetin *baskı* ve *zulümlere* maruz kalmasına sebep olmuş ve bu istiklâl ve hürriyet mücadelelerini daha da kamçulamıştır.

Esâsen 1991 senesinde *Sovyet Rusya*’nın (SSCB) dağılmasından sonra **istiklâlini (müstakillliğini)** ilân eden *Türk Cumhuriyetleri*; *Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan* ve *Türkmenistan* resmen **Birleşmiş Milletler (BM)** üyesi olmuşlardır. *Sovyet Rusya* ile aynı kaderi paylaşan *Yugoslavya*’nın dağılmasıyla birlikte ise *Bosna-Hersek* hemen, bilâhare de *Kosova (2008)* istiklâlini ilân etmiş ve **BM** üyesi devletler safına katılmışlardır. *Rusya Federasyonu* içerisinde kalan *Altay, Başkurdistan, Çuvaşistan, Gagavuz (Gökoğuz), Hakas, Saba (Yakut), Tataristan* ve *Tuva*’dan başka **Kafkasya Bölgesi**’nde *Çeçen-İnguş, Dağıstan, Kabarda-Balkar, Karay-Çerkez*² ile *Ukrayna*’ya bağlı olan *Kırım (-ki Rusya burayı 2014’de yeniden ilhak etmiştir-)* birer muhtar Cumhuriyet olarak kalmışlardır. Ayrıca *Azerbaycan*’na bağlı *Nahçıvan* ile *Dağlık Karabağ*; *Gürcistan*’a bağlı *Abazya-Acaristan* ve *Özbekistan*’a bağlı *Karakalpakistan*³ muhtar cumhuriyetleri bulunmaktadır. Burada kısmî olarak ifade etmeye çalıştığımız *Asya* ve *Avrupa* kıtalarının muhtelif yerlerine dağılmış olarak yaşayan *Türk devlet ve topluluklarının bulunduğu “Avrasya Coğrafyası”*’nın yakın geçmişinde tarihî önemli bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Yaşanan bütün bu tarihî gelişmeler, *Türkiye*’yi yakından alâkadar etmiş ve aynı zamanda *Türkiye*’ye yeni bir takım tarihî sorumluluklar da yüklemiştir.

16 Muhtar Cumhuriyet’ten ikisi *Tataristan* ve *Çeçenistan*⁴’ın istiklâllerini ilân etmesi karşısında *Rusya Federasyonu*, *Çeçenistan*’a çok sert şekilde askerî müdahalede bulunarak bu cumhuriyeti

1 Nadir Devlet Çağdaş Türkiler (“Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi” serisine ek), Çağ yayınları, İstanbul 1993, s.149, 375.

2 Nadir Devlet, age., s.284.

3 Nadir Devlet, age., s.345.

4 Nadir Devlet, age., s.237.

adeta yerle bir etmiş ve **Tataristan**'a da bir takım baskı ve tehditlerle *gözdağı* vermiştir. **Rusya Federasyonu**, ilkönce **Azerbaycan** ve **Tacikistan**'da *-ki bize göre Tacikistan bir Türk Cumhuriyetidir* olmak üzere diğer **Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde** kendisine yakın olmayan idarecileri darbe yaptırarak devirmiş ve en son olarak yakın geçmişte **Gürcistan**'a (2008) resmen askerî müdahalede bulunmuştur.

Rusya'nın vaktiyle (1944) **Kırım**'da ve **Gürcistan**'ın **Acara Muhtar Cumhuriyeti**'ne bağlı **Meshet**'te (*Abıska Türkleri*) ve diğer Türk saharlarında, yakın zamanda da **Azerbaycan Hocalı**'da ve **Çeçenistan**'da, **Ermenistan**'ın **Karabağ**'da ve **Sırbistan**'ın **Bosna**'da, **Çin**'in de **Doğu Türkistan**'da senelerden beri yaptığı *soykırımlar* hep yapanların yanına kâr kalmış ve ne yazık ki **Türkiye**'den başka sesini yükselten hiçbir ülke olmamıştır.

Sovyetler Birliği dağıldıktan hemen sonra yeniden toparlanmak için eski peyklerinden bazıları ile tekrar bir araya gelerek **21 Aralık 1991**'de **Kazakistan**'ın başşehri **Alma Ata**'daki zirvede **BDT**'yi meydana getiren anlaşmayı imzalamışlardır. "*Bağımsız Devletler Topluluğu*" (**BDT**) adıyla kurulmuş olan bu birliğe üye devletler; **Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Rusya, Tacikistan ve Ukrayna**'dır. **Bağımsız Devletler Topluluğu**'nun kuruluş safhasında üye olan **Gürcistan**, daha sonra üyelikten ayrılmıştır. **Türkmenistan** ise topluluğun "*Gözlemci Üyesi*" olarak kalmıştır.

1996'da **BDT**'den ayrı olarak **Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan** ve **Çin Halk Cumhuriyeti**'nin bir araya gelmesiyle "*Şanghay Beşlisi*" adı verilen bir teşkilât kurulmuştur. Bu teşkilâta **2001**'de **Özbekistan** da katılmıştır. Kurulan bu yeni teşkilât üye ülkeler arasında **siyasi, iktisadi** ve **askerî** işbirliğini içine alan diğer anlaşmaların da temelini meydana getirmiştir. Bütün bu çabaların şimdilerde **ABD**'nin tek *süper güç* olarak dünya siyasetini belirlemesine karşı bir "*denge unsuru*" sağlamaya matûf olduğu söylenebilir.

Dünya Türklüğü'nün mes'eleleri önümüzde bir dağ gibi durmaktadır. **Afganistan**'da (*Pamir Kırgız Türkleri*)¹, **Bulgaristan**'da (*Deliorman, Filibe, Kırcaali, Mestanlı, Varna*), **Çin**'de (*Doğu Türkistan, Kaşgar*), **Finlandiya**'da (*Kazan Türkleri*)², **Gürcistan**'da (*Acara, Batum*), **Irak**'ta (*Erbil, Kerkük, Musul*), **Kafkasya**'da (*Çeçenistan, Dağıstan, Derbent, İnguş, Mahaçkale*), **İran**'da (*İran Azerbaycanı, Horasan, Kaşgay*), **Makedonya**'da (*Üsküp*), **Romanya**'da (*Dobruca, Baserabya*), **Sırbistan**'da (*Sancak*), **Suriye**'de (*Azez, Halep, Hama, Humus, Lazkiye, Münbiç*) ve **Yunanistan-Batı Trakya**'da (*Dedeağaç, Dime-toka, Gümülcine, İskeçe, Rodos-İstanköy*)³ yaşayan **Türkler** dün olduğu gibi bugün de çeşitli baskı ve zulümlere maruzdurlar.

Seneler senesi **Rumların** insanlık dışı katliâmlarına maruz kalan **Kıbrıs Türklüğü**'nün **13 Şubat 1975**'te **Kıbrıs Türk Federe Devleti**'ni, **15 Kasım 1983**'te **Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti**'ni (**KKTC**) ilân etmesine rağmen, bu devleti henüz **Türkiye**'den başka tanıyan ülke çıkmamıştır. **ABD, BM** ve **AB** öteden beri **İstiklâlini** ilân etmiş olan bu devleti **Rumlara payanda** yapmak gayreti içerisinde olmuşlardır. **Avrupa Birliği (AB)**, **Kıbrıs Rum Kesimi**'ni birliğe *dahil* ederek *adadaki çözümsüzlüğü* büsbütün perçinlemiştir

Şimdiye kadar *istiklâlini ilân edememiş* veyahut ilân etmiş fakat sonradan kaybetmiş *irili ufaklı bütün Türk topluluklarının*, **Birleşmiş Milletler (BM)** çatısı altında *hürriyet* ve *istiklâllerine* kavuşmaları ve "*milletler ailesinin şerefli birer üyesi*" olarak tarihteki yerlerini almaları en büyük temennimizdir.

Diğer taraftan, **Avrupa Birliği (Almanya, Avusturya, Belçika, Fransa, Hollanda, İngiltere)**, **Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya,**

1 Çetin Pekacar, Türk Dünyası'nda Balkanlardan Hatıralar; Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri Ankara (Temmuz-Ağustos 1997) Cilt 2, Sayı 16: s.1299.

2 Naile Binak, Finlandiya'da Yaşayan Kazan Türkleri Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri Ankara (Temmuz-Ağustos 1997) Cilt 2, Sayı 16: s. 1483.

3 Sabahaddin Zaim, Türk Dünyası'nda Balkanlardan Hatıralar; Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri Ankara (Temmuz-Ağustos 1997) Cilt 2, Sayı 16: s. 1758, 1759.

Japonya ve Kanada'da yaşayan *Türklerin* bu ülkelerin iktisadî gücüne çok büyük katkılar sundukları hâlde hâlâ can ve mal emniyetleri teminat altında değildir. Ne yazık ki, yarım asırdan fazla bir zamandır **Avrupa Birliği** ülkelerinde varlıklarını sürdüren **Türlere** bugüne kadar *serbest dolaşım hakkı* dahi tanınmamıştır.

Türk Dünyası ile Alâkalı Yapılan Çalışmalar

İstiklâlini ilân eden *müstakil Türk Cumhuriyetleri* müstakil hâle geldikleri andan itibaren, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti* başta olmak üzere, bazı gönüllü teşekküller boş durmamış, *Türk dünyasına* yönelik çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu maksatla *Dışişleri Bakanlığı* bünyesinde "*Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA)*" ihdas edilerek hayata geçirilmiştir. *TİKA*'nın rehberliğinde her yıl düzenli olarak "*Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk ve Kardeşlik Kurultay*"ları düzenlenerek *mes'eleye* sahip çıkmıştır. *Türk Cumhuriyetlerinin Kültür Bakanları ile Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanı*'nın 12 Temmuz 1993'te *Alma Atı*'da imzaladıkları anlaşma ile kısa adı **TÜRKSOY** olan (*Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi Genel Müdürlüğü*)² kurulmuştur. Ayrıca gönüllü bir teşkilât olan "*Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı (TÜDEV)*" ile "*Türk 2000 Vakfı*" faaliyete geçirilmiştir. Bu kuruluşlardan başka 1989'da "*entegrasyonu*" esas alan "*Türk Halkları Asamblesi*" (*THA*) kurularak çeşitli kurultayların düzenlenmesinde³ önemli vazifeler üstlenmiştir.

Türkiye'de *Türk dünyasına* yönelik olarak yapılan çalışmaların; 1910'larda başladığı⁴ söylenebilir. **İstanbul**'da **Türk Ocakları**'nın kurulma-

sı, **Türk Yurdu Dergisi**'nin (1911) ocağın resmî yayın organı olması, bilâhare **Ankara**'ya taşınarak yayın faaliyetlerini burada sürdürmesi ve halen daha yayınına devam ettirmesi gibi sâikler, "*Türk Münevveri*"nin **Türk Dünyası**'na olan alâkasını arttırmıştır. *Türk Yurdu* dergisindeki imzalar arasında *Yusuf Akçura*, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, *Mehmed Emin Yurdakul* ve *M. Fuad Köprülü*'yü görüyoruz. Daha sonra **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi** bünyesinde bir *Türkiyat Enstitüsü* kurulmuştur. 1924 tarihinde *M. Fuad Köprülü* tarafından kurulan Enstitü'nün yayın organı mahiyetindeki *Türkiyat Mecmuası* Türk ve dünya ilim âlemine uzun seneler ışık ve feyiz saçmıştır. Türklüğe ait ne varsa araştırıp ortaya çıkarmayı kendisine şîâr edinen *mecmua* tarihteki yerini almıştır. Aynı maksat ve gaye ile 1932'de **Ankara**'da "*Türk Tarihini ve Türk Dilini Tetkik Cemiyetleri*" kurulmuştur. Bu müesseseler-sonraki adlarıyla *Türk Dil ve Türk Tarih Kurumları*-tarafından çıkarılmakta olan *Belleten Dergisi* ile *Türk Dili*, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyatları* dergileri de *Türkiyat Mecmuası* ile aynı evsaftaki dergilerimizdirler.

Hüseyin Nihal Atsız 1931'de, "*Atsız Mecmua*"yı, 1933'te "*Orhun Dergisi*"ni, 1964'te *Ötüken Dergisi*'ni; **Reha Oğuz Türkan**, 1938'de "*Ergenekon*" ve "*Bozkurt*"tan başka 1942'de "*Gök-Börü*"⁵ ve **Osman Yüksel Serdengeçti** 1947'de **Ankara**'da "*Serdengeçti*" dergilerini bütün sıkıntılarına rağmen çıkarmak suretiyle *Türk dünyasına* yönelik hizmetlerini devam ettirmişlerdir.

Rahmetli Alparlan Türkeş'in himmet ve teşvikleriyle **Abmet Temir**, 1961'de **Ankara**'da **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsünü** kurmuş ve *Türk Kültürü Dergisi*'ni yayınlamıştır. Enstitü'nün kuruluşundan bu tarafa pek çok ilim adamıyla *el ele, gönül gönüle* vererek neşriyatına hiç ara vermeden devam ettirmiş olan dergi, yüzlerce ilmî esere imza atmıştır. Bunlardan "*Türk Dünyası El Kitabı*" hakikaten tam bir şaheserdir.

Halide Nusret Zorlutuna, 1971'de **Ankara**'da

1 Necati Utkan, *Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) Hakkında bir Değerlendirme*; Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri Ankara (Mayıs-Haziran 1997) Cilt 1, Sayı 15: s.946.

2 İsmail Kahraman, *Kültür*; Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri Ankara (Mayıs-Haziran 1997) Cilt 1, Sayı 15: s.379.

3 Turan Yazgan, *Entegrasyon Türk Halkları Asamblesi*, Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri Ankara (Mayıs-Haziran 1997) Cilt 1, Sayı 15: s.971, 972.

4 Reha Oğuz Türkan, *Türk Dünyasının Temel Meseleleri ve 2. Raunda Hazırlanma*; Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri Ankara (Mayıs-Haziran 1997) Cilt 1, Sayı 15: s.49.

5 Reha Oğuz Türkan, agd., s.49.

kızı *Emine Işınsu* ile *Töre Dergisi*'ni çıkarmışlardır. *Türk Dünyası*'nın çeşitli mes'elelerini ele alıp inceleyen ve çözüm yollarını araştıran dergi, kültür dünyamızın baş dergilerinden birisi olmuştur. Aynı zamanda fikir hayatımızın yıldız dergilerinden kabul edilen *Töre Dergisi*; *Şubat 2012*'den itibaren *Ömer Faruk Beyceoğlu*'nun sahipliğinde ve *A.Yağmur Tunalı*'nın müşâvirliğinde "*Fikir Sanat ve Edebiyatta Töre*" adıyla yayınına devam ettirmektedir.

Abmet Kabaklı, 1972'de "*Türk Edebiyatı Dergisi*"ni; *Nihad Sami Banarlı* ile *Sâmiha Ayverdi*, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*'nı; *Turan Yazgan* da 1978'de *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* ile 1987'de *Türk Dünyası Tarih ve Kültür* dergisini; *İstanbul*'da, aynı adı taşıyan kendi vakıflarınca yayınlamışlardır. Bu vakıflar, yayınladıkları yüz akı eserleriyle bütün *Türk dünyasına* çok büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.

Kemal Ilıcak'ın *Tercüman*, *Enver Ören*'in *Türkiye Gazetesi* vasıtasıyla *Türkiye*'nin önde gelen *yazar, ilim, fikir* ve *san'at* adamlarının *maddî, mânevî destek ve fedakârlıklarıyla* neşretmiş oldukları (*Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser ve Türkiye Gazetesi İslâm Âlimleri, Evliyalar, Rehber Ansiklopedileri* ve *diğer seçme eserler*) *Türk dünyası* ve *ilim âlemine yönelik eserleri* her türlü takdirin üstündedir.

Ayrıca *Türkiye Gazetesi* sahibi merhûm *Enver Ören*'nin kurduğu *İhlas Holding* tarafından 1994'te *İstanbul*'da *İsmet Miroğlu*'nun ilmî riyâsetinde ve pek çok ilim adamının iştirakleri ile *Tarih ve Medeniyet Dergisi* çıkarılmıştır. Benzerleri arasında husûsiliği ve göz *kamaştırıcı muhtevâsı* ile dikkati çeken ve bugün hâlâ hararetle aranılan tek tarih dergimiz olan *Tarih ve Medeniyet Dergisi*; tarihe ışık tutan pek çok belgeyi -*Türk Dünyası Araştırmaları - Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergileri gibi*- cesaretle yayınlayarak *gizli hakikatleri* ortaya çıkarmış ve *Türk Dünyası*'nın *Tarih Kültür ve Medeniyeti*'ne unutulmaz hizmetlerde bulunmuştur.

Yavuz Akpınar'ın 1970'lerde *Erzurum*'da *Kardeş Edebiyatlar Dergisi*'nden sonra, *Yakup*

Deliomeroğlu'nun sahipliğinde ve şâir-yazar *Ali Akbaş*'ın idaresinde 2007'den itibaren *Ankara*'da *Avrasya Yazarlar Birliği* tarafından *Kardeş Kalemler* ile *Dil Araştırmaları* ve *Avrasya Edebiyat* dergileri; *Âlim Gerçel*'in sahipliğinde ve idaresinde 1978'de *Kayseri*'de *Erciyes Dergisi* ile 2004'te *İbrahim Şahin*'in sahipliğinde *Berceste* dergisi gibi *Türk dünyasının dil, edebiyat, kültür* ve *san'at* birliğini temin yolunda çıkarılmış olan dergiler yollarına devam etmekte ve *Türkçe konuşan milletlerin ümit ve gönül birlikteliği köprüsü* olmayı başarmış görünmektedirler.

Eski Millî Eğitim Bakanlarımızdan *Hasan Celal Güzel*'in mânevî himmetleri, *Güler Eren*'in sahipliği ve idaresinde *Yeni Türkiye Medya Hizmetleri* tarafından *Ankara*'da 1994'te *Yeni Türkiye Dergisi* yayınlamıştır. İki aylık düşünce ve fikir dergisi olarak yayınlanan dergi, bir süre ara vermiş olduğu yayınına 2013'te yeniden başlamıştır. *Yeni Türkiye Dergisi*, *Türkiye*'nin ve bütün *Türk dünyasının temel mes'eleleri* hakkında yerli ve yabancı pek çok *yazar, ilim, fikir, siyaset* ve *devlet* adamının katkılarıyla "*özel sayılar*" neşretmiş; *Türk Tarihi, Türk Kültürü, Türk Dünyası Dil ve Edebiyatları* alanlarında *eşsiz eserlere* imzasını atmıştır.

Yukarıdakilere *Turan Yazgan*'ın olağanüstü himmet ve gayretleriyle kurduğu *Türk Dünyası Lise* ve *Fakültelerini*; Kültür Bakanları *Rıfkı Danışman, Namık Kemal Zeybek*, müsteşar *Emin Bilgiç*, Yayınlar Daire Başkanı *Alaeddin Korkmaz*'ın üstün çalışmalarıyla yayınladıkları *Millî Kültür Dergisi* ve *Türk Dünyası Edebiyatlarını*; *Semerkand Yayın Grubu*'nun *Semerkand ve Mostar Dergileri* ile *Türk-İslâm dünyasına yönelik Dinî Tasavvufî yayınlarını*; *Türkiye Yazarlar Birliği*'nin *Akademî Dergisini*; *Dergâh Yayınları* ve *Ötüken Neşriyat*'ın *Türk Dünyası Edebiyatı* dizi ve yayınlarını; *Cedid Neşriyat*'ın *Mustafa Çalık*'in idaresindeki *Türkiye Günlüğü Dergisi*'ni ve *Yavuz Bülent Bâkiler*'in TRT'de yayınlanan *Eski Türk Başkentleri* ile *rahmetli Ayvaz Gökdemir*'in devreye soktuğu TRT-AVRASYA programlarını da eklemeliyiz.

Türk Dünyası ile Alâkalı Yapılması Gerekenler

Dünyada ve *uzak-yakın* çevremizde ve bölge-mizdeki *düinden-bugüne* meydana gelen “*Türklüğün Mukadderatı*”nı alâkadar eden *karişiklikler* ve *değişiklikler* halen daha devam etmektedir. Bu karişiklik ve değişikliklerin nereye kadar süreceği ve nerede ne zaman sükût bulacağı ise bilinmemekte ve *belirsizliğini* korumaktadır.

Türkiye daha fazla geç kalmadan ve tarihten gelen büyük devlete yakışan *devlet olma şuûr ve vasfını* kuşanarak; yani ki bunca asırlık oturmuş “*devlet geleneği*”nden *hız* ve *ilhâm* alarak; *düinden-bugüne* cereyan eden *mes’eleleri* doğru *analiz* ve *etüt* ederek; en az ilk 10, 15, 20 seneden başlamak suretiyle 50, 100, 1000 ve 5000 senelik; “*Türk Dünyası’nın geleceğini alâkadar eden tarihî stratejisini*” belirlemeli ve ona göre atması lâzım gelen adımları bir an evvel soğukkanlılıkla atmaya başlamalıdır.

Elbette ki, tarihte irili ufaklı 16 büyük imparatorluk ve 120’den fazla devlet kurmuş olan eccadımızın bu alanlardaki tarihî tecrübesinden bütün *Türk Dünyası’nın* ortaklaşa olarak faydalanması gerekmektedir.

Unutmayalım ki milletlerin ve devletlerin hayatında 100, hatta bazen 1000 senede bir ortaya çıkan *tarihî fırsatların* “*Türk Dünyası*” bakımından heba edilmemesi ve bu fırsatların en iyi bir şekilde değerlendirilmesi mecburiyeti vardır. Türk devlet ve topluluklarının *münevverleri* başta olmak üzere, bu devlet ve toplulukların idarî kademelerindeki sorumluluk mevkiinde bulunan herkes, *Türk Dünyası’nın* geleceği üzerinde *düşünmeye, şuûrlu* bir şekilde *akıl* ve *fikir yürütmeye*, bu fikirlerini birbirleriyle *paylaşmaya* ihtiyaç hissetmelidirler.

Birleşmiş Milletlerin (BM) kuruluşundan bu tarafa **Müslümanların** bulunduğu coğrafyalarda sürekli kan akmaktadır. Bunda **BM’nin** yapısındaki *çarçık, dengesiz* ve *adaletsiz* yapının doğrudan payı vardır. *200’e yakın* üyesi bulunan bu teşkilâtın

doğrudan yaptırım gücü bulunmamaktadır. “*Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi*” adı verilen ve “*veto*” hakkına sahip *5 daimî üyenin* emrindeki bir teşkilâttan *hak, adalet* ve *eşitlik* beklemek abesle iştigaldir. Bu sebeple; dünyanın bugün içinde bulunduğu “*kaotik*” ortamdan kurtulması için mutlaka “*Müslüman Türk Devletleri Birliği*”nin resmî olarak kurulması ve hayata geçirilmesi *ertelenemez, vazgeçilemez* bir *ihtiyaç* ve bir *zarurî mecburiyet* hâlini almıştır. Belki bu adım ileride, *Müslüman Türk Devletleri Birliği’nin* mihverinde “*Dünya Müslüman Devletler Birliği*”nin de ilk adımını teşkil edecektir.

Türkçe konuşan devletler arasında “*Millî Şuûr ve İrfân Birliği*”, “*İktisat ve Ticaret Birliği*”, “*Gümrük Birliği*”, “*Endüstrî ve İleri Teknolojiler Geliştirme Birliği*”, “*Siyasî Düşünce ve Bütünleşme Birliği*”... gibi “*Birliklerin*” temelleri atılmalıdır. “*Millî Şuûr ve İrfân Birliği*”nin alt *teşekkülleri* mahiyetinde ve milletleri meydana getiren çeşitli birlikler kurulmalı ve hayata geçirilmelidir. Bunları kısaca şu şekilde sıralayabiliriz:

Din Birliği: Millet fertlerini “*ümme olma şuûru*” ile bir arada tutan en kuvvetli *mânevî* “*birlik*”tir.

Dil Birliği: Millî kültürün nesilden nesile aktarılmasında *köprü* vazifesi gören bir “*birlik*”tir.

Tarih Birliği: Millî şuûrun daima canlı tutulmasında birinci derecede ehemmiyet arz eden bir “*birlik*”tir.

Kültür Birliği: Milletlerin *düinden-bugüne* geliştirdiği *maddî* ve *mânevî* kıymetlerinin, maharetlerinin yekûnu; onların *örf, âdet* ve *geleneklerinden* müteşekkil “*millî hâfızaları*”nı ifâde eden bir “*birlik*”tir.

Vatan (Yurt) Birliği: Millet ve devletlerin hayatîyetlerini muhafaza ederek onların *mazî*’den *âtî*’ye emniyetle geçişlerini temin eden ve sinesinde sayısız hatıralarını barındıran bir “*birlik*”tir.

Şecere (Soy) Birliği: Millet fertlerinin “*aynı millet ve ümmetten olma*” mensubiyet (*âidiyet*) veya *milliyet* hislerinden neş’et eden *millî şuûru*

nesiller arasında yaşatan ve daima canlı tutan bir “birlik”tir.

Ülkü Birliği: Maziden *hız* ve *ilhâm* alarak âtiyi *millî şûûrla* beslemeye, *inşâ etmeye*, “*Türk’ün Kızılma Mefkûresi*”ni *menziline ulaştırmaya* memur bir “birlik”tir.

Yukarıda işaret edilenlerden başka “*Müslüman Türk Devletleri Birliği*”ne giden yolda, Türk devlet ve toplulukları arasında “*Türk Dünyası*”nın *çeşitli mes’elelerinin* tespit edileceği, araştırılacağı, inceleneyeceği, tartışılacağı ve ortak kararların alınacağı *çeşitli Divânlar*” teşkil edilmelidir.

“*Divânların*” görev ve yetkileri, *çalışma usûl* ve *esasları*, ihdas edilecek ve tatbik edilecek bir “*Müslüman Türk Devletleri Şûrâsı*”nda belirlenmelidir.

Divânlarda alınan kararlar her *müstakil devletin eşit rey oranına* göre ve *tabiî üyeye sahip devleti bağlayıcı* nitelikte; istiklâlini ilân etmiş *Birleşmiş Milletler (BM) üyesi müstakil Türk cumhuriyetleri divânının tabiî*, başka devletlerin içerisinde yaşayan *muhtar Türk cumhuriyetler* ise *gözlemci üye* sıfatına haiz olmalıdır. Dünyanın neresinde bir Türk devlet ve topluluğu varsa onun her türlü mes’alesiyle *haşır-neşir* olmak bu *divânların* başlıca vazifesi olmalıdır.

Yukarıda değinilen “*Birlik*”, “*Divân*” ve “*Şûrâ*” kavramlarına karşı bizim Türk milleti olarak tarihten gelen bir yakınlığımız ve âşinâlığımız vardır. Türklerde “*Birlik*” kavramının yaşanan *uzak-yakın* coğrafyalarda *Selçuklu* ve *Osmanlı*’da olduğu gibi asırlarca *üç kıt*’ada fiilen varlığını sürdürdüğünü görürüz¹. “*Divân*” kavramının da yine *Selçuklu* ve *Osmanlı Türklerinde* köklü müesseseler olarak devam ettirildiğini biliyoruz. Bunun en meşhûr olanları umûmiyetle hükümdarın başkanlığı altında devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı *Selçuklu*’da “*Divân-ı Sultan*”, *Osmanlı*’da ise “*Divân-ı Hümayûn*”dur. “*Şûrâ*” ise herhangi bir konuda, herhangi bir yerde bir

araya gelen ve *ilmî kıstaslara göre seçilmiş* kişi, kurum ve kuruluş temsilcilerinin toplandıkları ve çeşitli kararlar aldıkları büyük meclislerdir. İdâre edenlerle idâre edilenlerin *düşünce, fikir* ve *kanaatlerinin* karşılıklı görüşülüp karara bağlandığı “*meşveret meslisleri*” olarak da bilinen “*şûrâ*”lar; *Müslüman Türk Devletleri*’nin devlet idâresinde *temel kaide* ve *kurallar va’zed*en önemli kurullar olarak hizmet görmüştür.

Türk Dünyasına Götürülmesi Gereken Hizmetler

A-Din Eğitimi Hizmeti

Yaklaşık olarak bir asırdır, dinsizlik rejimi altında inlemiş olan özellikle *Rusya, Çin* ve *Yugoslavya (Bosna-Hersek, Hırvatistan, Kosova, Makedonya)*’daki *Müslimânlara* yönelik olarak dinî hizmetler götürülürken çok dikkatli olunmalı, “*ehlî sünnet ve vel-cemaat*” harici *din* ve *bozuk itikatlî mezhep* ve *meşreplerin* at oynatmasına asla müsâade edilmemelidir.

1040 Dandanakan ve *1071 Malazgirt* meydan muharebelerinden sonra *Kafkaslar, Anadolu, Batı Trakya* ve *Balkanlar (Evlâd-ı Fâtihân)* nasıl *İslâmlaştırılmış* ve *Türkleştirilmiş* ise, uzun seneler komünizmin pençesine düşmüş olan bu coğrafyaların şimdi aynı usûl ve esâslar dahilinde irşâda ihtiyacı vardır. Din hizmeti götürürken, kısa vadeli olarak pratik bilgileri ihtiva eden *ilmihâl* bilgileri acilen bu coğrafyalarda yaşayan halklara yaygın eğitim (*Diyanet İşleri Din Hizmetleri kursları, yüz yüze ve radyo televizyon ve internet*) yoluyla verilmelidir. Uzun vadeli olarak ise bu ülkelerin *Türk Cumhuriyetleri* ve *Muhtar Cumhuriyetlerin (Rusya Federasyonu dahil)*, önemli merkezlerinde mektepler *medreseler* açılmalıdır.

Ömer Lütfi Barkan’ın “*Kolonizatör Türk Dervişleri*”² olarak vasıflandırdığı *Hoca Ahmed-i Yesevî* ve *Abdülhaluk’ı Goncdvânî Hazretlerinin (Kuddisa Sırrıh)* takipçilerinin *Orta Asya Semerkand, Buhara* ve *Horrasan*’dan gönüllü gelerek dergâhlarını bu topraklara kur-

¹ Nevzat Yalçıntaş, Türk Birliği; Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri Ankara (Mayıs-Haziran 1997) Cilt 1, Sayı 15: s.976.

² Ömer Lütfi Barkan, Kolonizatör Türk Dervişleri; Hamle Yayınları İstanbul, s.14.

mak suretiyle *Anadolu'nun Türkleşmesinde* ve *İslâmlaşmasında* önemli vazifeler üstlenmeleri gibi yaklaşık *on asır* sonra aynı usûl ve esâslarla bu defa "*Anayurt*"un irşâdı için *Türkiye*'de yaşayan "*ârif billâh*" gönül sultânları dergâhlarını o topraklara kurmalıldılar. "*Âl-i Resûl*"den sonra *Âl-i Selçuk* ve *Âl-i Osman*'ı" asırlardır irşâd eden *Hazreti Piri Türkistan Hoca Ahmed-i Yesevî, Abdülhâluk Goncdvânî, Balasagunlu Yusuf Has Hâcib, Şemsi Tebrizî, Sultân'ül Ulemâ Behâeddîn Veled, Seyyid Burhâneddîn Mubakkik Tirmizî, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Nasreddîn Hoca, Sultan Veled, Hacı Bektaş Velî, Yunus Emre, Şeyh Edebâlî, Emir Sultan, Süleyman Çelebi, Hacı Bayram-ı Velî, Muhammed Babaeddin Şah-ı Nakşi Bendî, İmam-ı Rabbânî, Mevlânâ Halîd-i Bağdadî, Yazıcıoğlu Mehmed ve Ahmed Bican Hazretleri*'nin (*Kud-disa Sırruh*) eserleri ve menkıbeleri bütün *Türk coğrafyalarında* okutulmalıdır.

B-Eğitim-Kültür Hizmeti

Türk dünyasına yönelik olarak her seviyede eğitim, öğretim yapacak kültür müesseseleri açılmalıdır. Gönüllülük esâsına dayanan eğitim ve öğretim programlarının ve ders kitaplarının planlanması, hazırlanması, bastırılması ve okullarda eğitim ve öğretimin fiili tatbiki, teftişi ve denetimi gibi usul ve esaslar, iş ve işlemler "*Türk Dünyası Eğitim Kültür Dîvânı*"nca belirlenecek *kurullar* tarafından yapılmalıdır. Bu kurulların alacakları kararlara uygun olarak *ilk, orta, lise* ve *üniversite* seviyesinde eğitim ve öğretim müesseseleri açılmalıdır. Bu müesseselerde ders verecek öğretim elemanları *Türk asıllı kişilerden* seçilmelidir. Açılacak eğitim, öğretim ve kültür müesseselerinde eğitim ve öğretim dili mutlaka *Türkiye Türkçesi* ile yapılmalıdır.

Dünya ilim âlemince tanınmış ve Türk dünyasının müşterek değeri olarak *nam salmış ilim, fikir* ve *kültür* adamlarımızın birbirinden değerli eserleri bütün *Türk dünyasında* okutulmalıdır.

Hulâsa-i Kelâm

Türk milleti olarak biz; asırlarca bütün cihâna *adalet, şefkat* ve *merhametle* hükmetmiş bir milletiz. *İrfân ve gözyaşı medeniyetinin* dünkü çocuklarının "*üç kut'a ve yedi iklim*"deki hükümlerini kabul görmüş ve tescillenmiştir. Tarih, bugün de aynı medeniyetin çocuklarına yeni tarihî *mes'ûliyetler* yüklemiştir. Bu münâsebetle, *tarihin bu ânı Türk dünyası* olarak bizden; *donanımlı bilgi birikimi* ve *devlet geleneği tecrübemizle*; devralmış bulunduğumuz bu *köklü, derin, engin* ve *zengin* mirastan *güç* ve *ilhâm* olarak; yeniden "*nizâm-ı âlem*" *şuûr, idrâk* ve *mes'ûliyetini* kuşanmamızı beklemektedir.

ÇATLAR ZAMAN

Acımadan dem dem tokatlar zaman,
Akıtırım yaşımı gizli gizli içime.
Emsalsiz gücünü ispatlar zaman,
Sokar çıkarır beni biçimlerden biçime.
Hüznü beşe katlar zaman,
Bir nar gibi çatlar zaman.

Uyup Hak emrine devran dönerken,
Günlerim kaydedilir geçmişin sayfasına.
Ateş böcekleri bir bir sönerken,
Ram ederim kendimi mecnunlar tayfasına.
Can yükünü sırtlar zaman,
Bir nar gibi çatlar zaman.

Gittikçe yorulur dilimde gazel,
Anlamsız bir kavganın ortasında yım belli.
Azimle beklerken pusuda ecel,
Pişmanlıklar zihnimi tutsak eder temelli.
Bazen aşkı atlar zaman,
Bir nar gibi çatlar zaman.

Saçıma sarhoşça düşüyorken kar,
Sabrımı çile yapıp sararım sabır ile.
Bir kış gecesinde üşüyorken kar,
Cesurca buluşurum bekleyen kabir ile.
Gamı gamla kutlar zaman,
Bir nar gibi çatlar zaman.

Halil GÜRKAN

1 "Âl-i Resûl, Âl-i Selçuk ve Âl-i Osman" tabirleri büyük tarihçimiz Ord.Prof.Dr.Mükrimin Halil Yınanç'a aittir.

Ülkemizin güneybatı ucunda bulunan Bodrum yarımadası, zengin turizm değerleriyle gündeme gelen, birçok yerli ve yabancı turisti kendisine çeken turistik bir cazibe merkezi olsa da türkülere, efsanelere, hikâyelere konu olmuş birçok kültürel motifi barındırması, Yörük/Türkmen kültürünün gelenek ve göreneklerinin bozulmamış örneklerini halen yaşatması ve folklorumuzun en zengin örneklerini sunması, bu yöreyi kültürel açıdan da oldukça değerli kılmaktadır. Bodrum örneğinde olduğu gibi kadim Anadolu coğrafyasının kültürüyle, tarihîyle, edebî zenginlikleriyle yazıya geçirilmesi, gelecek kuşaklara aktarılması oldukça önemli bir husustur. Bu anlamda her bölgenin yetiştirdiği, adeta ömrünü doğduğu coğrafyanın kültürüne, yazın hayatına adayan şahıslar çokçadır. Bu kişiler; yetiştiği, doğup büyüdüğü topraklarda araştırmalar yapmış, derlemelerde bulunmuş, arşiv çalışması içerisine girmiş ve bunca çalışmayı yazıya aktararak kitap ve makale hâline getirerek, kültür hayatımıza kazandırmışlardır. Bu isimlere örnek verecek olursak: Kars denilince Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu, Artvin denilince Mustafa Âdil Özder, Mersin denilince Gündüz Artan, Bursa denilince Raif Kaplanoğlu, Kastamonu denilince Nail Tan, Gaziantep denilince Cemil Cahit Güzelbey, Afyonkarahisar denilince İrfan Ünver Nasrattinoğlu gibi isimler akla gelir. Bodrum araştırmaları konusunda da emek sarf etmiş, çaba göstermiş isimleri de şöyle sıralayabiliriz: Avram Galanti Bodrumlu, Osman Nuri Bilgin, Alaaddin Koç, Cevat Şakir Kabaağaçlı (Halikarnas Balıkcısı), Mehmet Uslu, Şükrü Durmaz, Oğuz Alpözen, Selçuk Erez, Erdoğan Kayalar... Bu isimler silsilesinin sonuna, şehrin genç araştırmacısı olup bizimde bu yazımızda hayatına ve çalışmalarına değineceğimiz Cezmi Çoban'ı eklemeliyiz.

Başarılı Bodrum araştırmacısı olan Çoban, Selçuk Üniversitesinde eğitim görürken, Konya sahaflarının bulunduğu Rampalı Çarşıda karşılaştığı, ömrünü Konya arşivi oluşturmak için harca-

yan Hasan Çopur ile tanışmasıyla, onun şehrine, kültürüne duyduğu aşktan etkilenerek, memleketi Muğla'yla, Bodrum'la ilgili araştırma ve arşiv çalışması yapmaya başlamasını şöyle anlatmaktadır: *“Selçuk Üniversitesi üçüncü sınıf öğrencisiydim. Hemen hemen iki haftada bir, Konya merkezde bulunan ve şehrin bilinen tüm kitapçılarının bulunduğu Rampalı Çarşı'ya gelir, kitapçı ağabeylerimizle sohbetler eder, dükkanları dolaşırdım. O gün daha önce hiç fark etmediğim 60-65 yaşlarında yaşlı bir amca, elinde pazar çantasıyla kitapçılara girip bir şeyler soruyor, sonra da başka bir dükkana geçiyordu. Kitapçı bir ağabeyimize, bu amcanın kim olduğunu sorduğumda, isminin Hasan Çopur olduğunu öğrenecektim. Hasan Çopur, Konya merkez ve ilçelerinde bulunan ne kadar materyal varsa toplayan bir araştırmacıydı. Bir gün kendisiyle bir kitapçıda tesadüfi karşılaştım. Kendisiyle konuşma, tanışma fırsatım oldu. 50 yılı aşkın bir süredir Konya'ya ait kitap, dergi, fotoğraf, harita, yöresel Konya giysileri, halılar ve mektup örneklerini topladığından söz etmiş ve sadece Konya'yı anlatan 1500'ün üzerinde Türkçe ve yabancı dillerde yazılmış kitap koleksiyonunun olduğunu anlatmıştı. O gün, Hasan Çopur'un anlatımı, memleketine ve kitaplara olan sevgisi beni derinden etkiledi. O sohbetten sonra, Muğla ve ilçelerine dair yazılmış kaynakları derlemeye ve ulaşabildiğim kaynakları kitaplığıma kazandırmaya başladım. Bu benim için gerçekten bir milat oldu.”*

Bu düşüncelerle, 2007 yılına denk gelen tarihten itibaren, kendi memleketinde araştırma-inceleme çalışmalarına başlayan Çoban, aynı yıl içerisinde Türk-İslam Sanat Tarihi dersinin hocası Doç. Dr. Ahmet Çaycı'nın, öğrencilerinin belirlediği bir konu hakkında serbest bir ödev hazırlamalarını istemesiyle, öğrencisi olan Çoban da memleketi Bodrum'un yerel kültürünü anlatan ilk çalışmasını yapmaya başlamış, “Muğla İline Ait Sözlü Kültür Değerleri Üzerine Bir Deneme- Sözcükler/Türkü-ler” başlıklı araştırmasıyla; Bodrum, Turgutreis, Karabağ, Akyarlar, Kadıkalesi ve Muğla merkezde kullanılan yaklaşık 200 yöresel sözcük ile Muğla

iline ait 10 türkünün kaynaklarda geçen sözlerine bu çalışmada yer vererek, aslında ilk ürünlerini ortaya koymaya başlamıştır. Bir milat olan bu çalışma sonrasında, genç denilecek bir yaşta onlarca makale ve tebliğe imza atmış, beş kitap yayımlamış, iki sempozyum bildirimleri kitabının editörleri arasında yerini almıştır.

Cezmi Çoban'ın hayat hikâyesine gelecek olursak:

1985 yılında Muğla'da dünyaya gelen Çoban, ilk, orta ve lise öğrenimini Muğla ve Bodrum'da tamamladıktan sonra, 2004 yılında kazandığı Konya Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü, 2008 yılında dereceyle bitirmiştir. Lisans eğitiminin ardından Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde formasyon eğitimi alarak, tarih öğretmeni olmaya hak kazanmış, 2010-2011 eğitim-öğretim yılında, Bodrum Turgut Reis Lisesinde vekil tarih öğretmenliği yapmıştır.

Kısa bir süre öğretmenlik yapan Çoban, bir yıl kadar sonra Turgutreis Belediyesinde göreve başlayarak, Şevket Sabancı Kültür ve Sanat Merkezi bünyesinde oluşturulan Akdeniz Denizcilik Tarihi Kütüphanesi ve Arşivinin sorumlusu olarak 10 Haziran 2012-30 Mart 2014 tarihleri arasında çalışmış, Büyükşehir Yasası kabul edildikten sonra 2012 yılında Turgutreis Belde Belediyesinin kapanmasıyla, Bodrum Belediyesine intikal etmiş, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür ve Sosyal İşler personeli olarak 26 Haziran 2015 tarihine kadar bu görevde kalmış, bu tarihten itibaren de Basın-Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğünde yayınlar personeli olarak meslekî hayatına devam etmeye başlamıştır.

Bodrum Belediyesi Basın-Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü bünyesinde çalışmalarına devam eden Çoban, Bodrum ve yakın çevresi hakkındaki araştırmalarını, derlemelerini aralıksız olarak sürdürmektedir. Bibliyografyasında, yapmış olduğu çalışmalarına yer vereceğimiz Çoban'ın, belgesel metin yazarlığı çalışmaları da olup bu alandaki ilk çalışması 2011 TRT Belgesel Ödülleri kapsamında hazırlanan "Ege'nin Son Aşığı: Mustafa Bacaksız" adlı filmde yerini almıştır.

Her yıl Bodrum kültürüne ve kitaplığına en az

bir kitap armağan etmek istediğini söyleyen Çoban; en büyük hayalinin *Bodrum Ansiklopedisi*'nin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yılına denk gelen 29 Ekim 2023 tarihine yetişmesi olduğunu belirtmektedir.

Bibliyografyası

A. Kitapları

Belleklerde Yaşayan Bodrum, P Kitap Yayıncılık ve Reklam Ajansı, İstanbul 2012. (2. Baskı, Ağustos 2012.)

Muğla Bibliyografyası (Muğla Merkez ve İlçeleri Üzerine Bir Kaynakça Denemesi), Turgutreis Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, Muğla 2013.

Bodrum İlçesi Ağız Sözlüğü, Çatı Kitapları, İstanbul 2014.

Bodrum Denizcilik Tarihi Araştırmaları, P Kitap Yayıncılık ve Reklam Ajansı, İstanbul 2015.

Altın Makas Gümüş Bıçak (1915 Doğumlu Emekli Zabıt Kâtibi Ali Özel'in Eski Bodrum Hatıraları), P Kitap Yayıncılık ve Reklam Ajansı, İstanbul 2015.

Bodrum Belediyesi Tarihi (1923-2016), Bodrum Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, Bodrum 2016.

Bodrum Halk Masalları, Karina Yayıncılık, Ankara 2016.

B. Yayına Hazırladığı ve Editörlük Yaptığı Kitaplar

I. Turgut Reis Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Turgutreis Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, Bodrum 2013. (C. Yemişçi, T. E. Çakır, F. A. Dıngıl, G. Sazak ile birlikte.)

II. Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu Bildiriler, 3 Cilt, Bodrum Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, Bodrum 2015. (C. Yemişçi, T. Eray Çakır, M. G. Beydiz ile birlikte.)

C. Ulusal ve Uluslararası Sempozyumlarda Sunduğu Bildiriler

"Bodrum İlçesi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", *II. Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sem-*

pozyumu (9-11 Mayıs 2011 / Salmakis Otel-Bodrum.)

“Bodrum İlçesi Halk Kültürü Kaynakçası”, *I. Ulusal Genç Halkbilimciler Sempozyumu (9-11 Kasım 2012 / Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi-Balıkesir.)*

“Milas İlçesi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, *Muğla Değerleri Sempozyumu (26-28 Eylül 2013 / Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Atatürk Kültür Merkezi-Muğla.)*

“Liseli Heredotlar: Vekil Bir Tarih Öğretmeni'nin Bodrum Turgut Reis Lisesinde Yaptığı Yerel Tarih Araştırmaları 2010-2011 Eğitim Öğretim Yılı”, *3. Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu, (30 Ekim – 1 Kasım 2013 / Salmakis Otel-Bodrum.)*

D. Dergi ve Gazetelerde Yayımlanan Yazıları

“Unutulan Savaşın Bodrumlu Kayıp Gazisi: Halil Özden I (Kore Günlükleri)”, *Bodrum Kapak Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 4, 2010, s. 34-35.

“Unutulan Savaşın Bodrumlu Kayıp Gazisi: Halil Özden II (Kore Günlükleri)”, *Bodrum Kapak Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 5, 2011, s. 68-71.

“Unutulan Savaşın Bodrumlu Kayıp Gazisi: Halil Özden III (Kore Günlükleri)”, *Bodrum Kapak Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 6, 2011, s. 70-73.

“Ormancı Türküsü'nün Hikâyesi”, *Bodrum Kapak Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 4, 2010, s. 32.

“Ormancı Türküsü Kaynakçası”, *Bodrum Kapak Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 5, 2011, s. 75.

“Sözlü Tarih Araştırmaları Belleklerde Yaşayan Bodrum: Ayşe Dalgıç Röportajı”, *Bodrum Kapak Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 6, 2011, s. 74-76.

“Bodrum Hakimi Türküsü Kaynakçası”, *Bodrum Kapak Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 6, 2011, s. 78.

“Bodrum İlçesi Ağız Sözlüğü Üzerine Bir Deneme”, *Bodrum Bülten Dergisi*, Yıl: 17, Sayı: 166, Temmuz 2011, s. 28-30.

“Osmanlıdan Cumhuriyete Muğla İli Gazete ve Dergileri (1918-2011)”, *Bodrum Bülten Dergisi*, Yıl: 18, Sayı: 167, Ağustos 2011, s. 20-22.

“Ege'nin Son Aşığı Bodrum Hakimi Türküsü'nün Bestekarı: Mustafa Bacaksız”, *Bodrum Bülten Dergisi*, Yıl: 18, Sayı: 168, Eylül 2011, s. 34-36.

“Turgutreis'te Yaşayan Tarih: Haris Tengiz”, *Bodrum Bülten Dergisi*, Yıl: 18, Sayı: 169, Ekim-Kasım 2011, s. 34-37.

“Bodrum İlçesi Halk Kültürü Kaynakçası”, *Bilim ve Kültür -Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi-*, Sayı: 3, Eylül 2013, s. 25-36.

“Bodrum Halı ve Kilimlerinde Kullanılan Motif Adları”, *Bodrum Haber 48 Gazetesi*, 26.02.2014, s. 4.

“Karatopraktan Turgutreis'e (Bir Belediye, Bir Başkan)”, *Bodrum Haber 48 Gazetesi*, 05.03.2014, s. 6.

“Şehit Oluşunun 450. Yılında Büyük Türk Denizcisi Bodrumlu Amiral Turgut Reis (1485-23.06.1565)”, *Bodrum Yarımada Gazetesi*, 23.06.2015, s. 4.

“2. Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu (1-4 Kasım 2013)”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl: 7, Sayı: XVIII, Haziran 2014, s. 779-789.

“Deniz Kültürünün Yaşatılması ve Geleceğe Aktarılması Bağlamında Müzelerin Önemi: 'Bodrum Deniz Müzesi Örneği', *Bilim ve Kültür -Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi-*, Sayı: 6, Eylül 2014, s. 23-32.

“Bodrum'u Yazanlar 1-Avrar Galanti Bodrumlu”, *Halikarnas*, Bodrum Belediyesi Aylık Bülteni, Aralık 2014, s. 2.

“Bodrum Efsaneleri 1-Akçaalan Köyü”, *Art Ajanda Bodrum Dergisi*, No: 21, Aralık 2014, s. 14.

“Bodrum'u Yazanlar 2-Osman Nuri Bilgin”, *Halikarnas*, Bodrum Belediyesi Aylık Bülteni, Ocak 2015, s. 2.

“Bodrum Efsaneleri 2-Koyunbaba, Koyunlu Baba”, *Art Ajanda Bodrum Dergisi*, No: 22, Ocak 2015, s. 24.

“Bodrum'u Yazanlar 3-Muammer Karataş”, *Halikarnas*, Bodrum Belediyesi Aylık Bülteni, Şubat 2015, s. 2.

“Bodrum Efsaneleri 3-Evliya Çelebi ve Bodrum”, *Art Ajanda Bodrum Dergisi*, No: 23, Şubat 2015, s. 21.

“Bodrum Efsaneleri 4-Karaada Efsanesi”, *Art Ajanda Bodrum Dergisi*, No: 24, Mart 2015, s. 20

“Bodrum Efsaneleri 5-Su Perisi Salmakis”, *Art Ajanda Bodrum Dergisi*, No: 25, Nisan 2015, s. 18.

“Bodrum’u Yazanlar 4-Osman Öndeş”, *Halikarnas*, Bodrum Belediyesi Aylık Bülteni, Mayıs 2015, s. 2.

“Bodrum Efsaneleri 6-Türkbükü”, *Art Ajanda Bodrum Dergisi*, No: 26, Mayıs 2015, s. 22.

“Bodrum’u Yazanlar 5-Mehmet Uslu”, *Halikarnas*, Bodrum Belediyesi Aylık Bülteni, Haziran 2015, s. 2.

“Bodrum’u Yazanlar 6-Şükrü Durmaz”, *Halikarnas*, Bodrum Belediyesi Aylık Bülteni, Temmuz 2015, s.2.

“Yerel Portreler-Bodrum Ustası Aceleye Gelemez (Gavur Ali’den Bir Anektod)”, *Art Ajanda Bodrum Dergisi*, No: 28, Temmuz 2015, s. 26.

“Bodrum’u Yazanlar 7-Erdoğan Kayalar”, *Halikarnas*, Bodrum Belediyesi Aylık Bülteni, Ağustos 2015, s. 2.

“Bodrum Kronolojisi I (MÖ 3500-MS 2015), *Çökertme Gazetesi*, 16.09.2015, s. 9.

“Bodrum Kronolojisi II (MÖ 3500-MS 2015), *Çökertme Gazetesi*, 17.09.2015, s. 9.

“Bodrum Kronolojisi III (MÖ 3500-MS 2015), *Çökertme Gazetesi*, 18.09.2015, s. 9.

“Bodrum’u Yazanlar 8-Berkant Çandar”, *Halikarnas*, Bodrum Belediyesi Aylık Bülteni, Eylül 2015, s. 2.

“Bodrum’un İlk Kent Haritası”, *Art Ajanda Bodrum Dergisi*, No: 30, Eylül 2015, s. 24.

“Bodrum’u Yazanlar 9-Fatma Mansur Coşar”, *Halikarnas*, Bodrum Belediyesi Aylık Bülteni, Ekim 2015, s. 2.

“Bodrum Logo’sunun 40 Yıllık Öyküsü (1975-2015), *Çökertme Gazetesi*, 29.11.2015, s.8.

“TRT Arşivindeki Bodrum I (1968-2008), *Çökertme Gazetesi*, 11.12.2015, s.8.

“TRT Arşivindeki Bodrum II (1968-2008), *Çökertme Gazetesi*, 12.12.2015, s.8.

“TRT Arşivindeki Bodrum III (1968-2008), *Çökertme Gazetesi*, 14.12.2015, s.8.

“10. Ölüm Yılında Kapanan Turgutreis Belediyesi’nin İlk Belediye Başkanı Hüseyin Süzen”, *Çökertme Gazetesi*, 31.12.2015, s. 8.

“Bodrum’u Yazanlar 10-Cengiz Gürbıyık”, *Halikarnas*, Bodrum Belediyesi Aylık Bülteni, Aralık 2015, s. 2.

“Yazılı ve Sözlü Kaynakların Anlatımı ile Turgutreisli Bir Deniz Şehidi: Emin Süzen (1931-1953)”, *Kesit Akademi Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 2, Aralık 2015, s. 86-104.

“Sonetti’nin Bodrum Haritası (1485)”, *Art Ajanda Bodrum Dergisi*, No: 33, Aralık 2015, s. 23.

“18. Yüzyılda Bir Bodrum Gezgini: Luigi Mayer”, *Art Ajanda Bodrum Dergisi*, No: 34, Ocak 2016, s. 25.

“Yolu Bodrum’a Düşen Bir 19. Yüzyıl Gezgini: Charles Texier”, *Art Ajanda Bodrum Dergisi*, Sayı 35, Şubat 2016, s. 25.

“Bodrum’u Yazanlar 11-Cengiz Bektaş”, *Halikarnas*, Bodrum Belediyesi Aylık Bülteni, Şubat 2016, s. 2.

“Bodrum’u Yazanlar 12-Selçuk Erez”, *Halikarnas*, Bodrum Belediyesi Aylık Bülteni, Nisan 2016, s. 2.

Bodrum’u Yazanlar 13-Hüseyin İlker Altınsoy”, *Halikarnas*, Bodrum Belediyesi Aylık Bülteni, Mayıs 2016, s. 2.

HUZUR

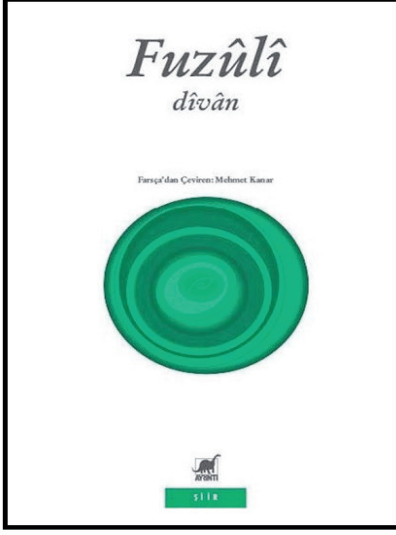
Yârin ılık nefesidir bahar
Açar gönüllerde ümit çiçekleri
Pılını pırtını toplar hüzneler...

Çocuklar yıldızları avuçlar
Dolunaya uzanır gençler
Filizlenir sevdalar...

Yakar gamzeli bakışlar
Eritir sımsıcak gülüşler
Toz pembe olur hayat...

Saçlarımızı okşar mutluluk
Sevinçle uçuşur martılar
Yün eğirir huzur dolu anılar...

Hızır İrfan ÖNDER

Kanar, Mehmet, *Fuzûlî Divân*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, 480 s.

Klasik Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biri olan Fuzûlî'nin eserleri bugüne kadar çeşitli araştırmalara konu olmuş ve birçok defa yayımlanmıştır. Biz bu yazımızda, Mehmet Kanar'ın edebiyat dünyasına kazandırdığı "Fuzûlî Divân" adlı kitabı tanıtacağız.

Dünyanın en zengin edebiyatlarından biri olan Türk edebiyatı, Orta Asya bozkırlarında doğduğu günden bugüne kadar çeşitli coğrafyalara yayılmış ve bu coğrafyalarda yetiştirdiği büyük sanatkarlar aracılığıyla gelişmiştir (Birinci 2004: 3).

Türklerin X. yüzyıldan itibaren kitleler hâlinde İslamiyet'i kabul etmesi ve kısa bir zaman içinde bu yeni dinin kültür alanına girmesi, edebiyatta da etkisini göstermiştir. İlk birkaç yüzyıl içinde bu yeni edebî sahada tecrübeler edinen ve daha sonra yetkin ürünler vermeye başlayan Türkler, XVI. yüzyıla gelindiğinde Arap ve Fars edebiyatlarıyla boy ölçüşebilecek bir noktaya gelmişlerdir. Bu yüzyılda yazılan şiirler; teknik açıdan başarılı, içerik açısından ince hayallerle süslü ve mazmunları işleme konusunda oldukça itinalıdır (Kabaklı 1966: 257/296-297). XVI. yüzyılda en parlak dönemini yaşayan Klasik Türk Edebiyatı, hitap ettiği coğrafya bakımından Hindistan'dan Cezayir'e, Yemen'den Kırım'a kadar geniş bir alana yayılmış,

eriştiği her sahada orijinal eserler ortaya koymuştur. İslâm medeniyetinin en gözde şehirlerinden biri olan Bağdat ise, bu yüzyılda birkaç defa el değiştirmiş; yüzyıl başında Akkoyunlular'ın elindeyken sonra Safevilerin eline geçmiş, 1534 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Fuzûlî, böyle bir dönem içinde Bağdat, Kerbela, Hille üçgeninde yaşamış ve Klasik Türk Edebiyatının en ızdıraplı şiirlerini yazmıştır (Özdemir 2012: 18-19).

Fuzûlî'nin asıl adı Mehmed, babasının adı ise Süleyman'dır. Irak'ta yaşayan Bayat Türkmenlerindedir. Pek çok kaynakta Fuzûlî-yi Bağdatlı diye anılmasına karşın, doğum yeri Hille, Nefes veya Kerbelâ olarak gösterilmektedir. Doğum tarihi tam olarak belli olmasa da kendi sözü olan "menşe ve mevlidim Irak" (888) ibaresinin ebced karşılığı olan 888/1483 tarihi son yıllarda kabul görmektedir. Kimsenin beğenmeyeceğini düşünerek "Fuzûlî" mahlasını seçmiştir. İyi bir ilim tahsili gördükten sonra, Arapça ve Farsçayı bu dillerde şiir yazabilecek kadar öğrenmiştir. Şah İsmail'in Bağdat'ı ele geçirmesiyle birlikte (1508) Beng ü Bade mesnevisini ona sunmuştur. Şairin, Kanunî'nin Bağdat'ı fethine (1534) kadar geçen zamandaki hayatı hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Kanunî'ye yazılmış beş kasidesi olan Fuzûlî, devrin ileri gelen devlet görevlilerine de kasideler sunmuştur. Ayrıca Hayâlî Bey ve Taşlıcalı Yahya gibi önde gelen Osmanlı şairleriyle de tanışma fırsatı bulmuştur. Kendisine evkaftan bağlanacağı vadedilen maaş, günlük dokuz akçeyle sınırlı kalınca Celâlzâde Mustafa Çelebi'ye hitaben meşhur *Şikayetname*'sini yazmıştır (Şentürk – Kartal 2010: 295).

Fuzûlî hakkında tezkire yazarları farklı düşüncelere sahiptir. Sehî Bey, Bağdat'ın fethinden (1534) dört yıl sonra yazdığı *Heştbehişt*'te (1538) Fuzûlî'den hiç söz etmez. Latîfî (1546), Fuzûlî'yi sanat yönünden orijinal ancak kullandığı lehçe dolayısıyla "acib" bulur. Âşık Çelebi, *Meşâirü's-Suarâ*'da (1569) Fuzûlî'den övgüyle bahseder. Kınalızade Hasan Çelebi (1586) ise, onu şiir sanatında bir üstât ve kendi zamanının *nâmdar* bir şairi

olarak görür. Tezkirelerdeki bu bilgilerden anlaşıldığına göre Fuzûlî'nin Osmanlı sahasındaki şöhrati zamanla artmıştır (İnalçık 2013: 64-65).

Fuzûlî'nin *Türkçe Divân, Farsça Divân, Enîsü'l-kalb, Arapça Divân, Leylâ vü Mecnûn, Beng ü Bâde, Tercüme-i Hadîs-i Erba'in, Sohbetül-esmâr, Sâkinâme (Heft-câm), Hadîkatü's-süedâ, Türkçe Mektuplar, Şikâyetnâme, Rind ü Zâhid, Risâle-i Sıhhat u Maraz, Risâle-i Mu'amma, Matla'ul-i'tikad fî Ma'rifeti'l-mebde' vel-me'âd* adlı eserleri vardır.

Fuzuli Divan'ı mensur bir mukaddime, 2 tevhit, 9 na't, 27 kaside, 302 gazel, musammatlar, kıt'a ve rubâîlerden oluşur. Divan'ın Türkiye ve dünya kütüphaneleri ile özel kitaplıklarda çok sayıda nüshası mevcuttur. İlki 1244'te Tebriz'de olmak üzere Bakü, Hive, Kahire, İstanbul ve Ankara'da yapılmış elliden fazla baskısı bulunmaktadır. Bunlardan Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul 1948) ile Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel ve Müjgan Cunbur'un (Ankara 1958) yaptıkları en iyi yayımlardır. Ali Nihad Tarlan ise "*Fuzûlî Divânı Şerhi*" (Ankara, 1985) adlı üç ciltlik çalışmasıyla Fuzûlî'nin gazellerini şerh etmiştir (Karahan 1996: 244).

Divan şiirlerinin dil içi çevirileri, bugünün insanların divan şairlerinin şiirlerindeki anlam dünyasını görüp anlayabilmeleri açısından oldukça önemli eserlerdir. Böyle çalışmalarla hem eski şiir anlayışını hem de divan şiirinin çağını aşan yönlerini kişilerin kendi söz dağarcığıyla kavrayabilmeleri sağlanmış olur. Edebiyat dünyasında sayıları son yıllarda gittikçe artan çeviri odaklı eserler, divan şiirinin geniş kitlelerce tanınip okunmasında birinci derecede rol oynamaktadır.

Mehmet Kanar'ın "*Fuzûlî Divân*" ı, adlı eseri, Fuzûlî'nin Türkçe şiirlerinden ve bunların dil içi çevirilerinden oluşmaktadır. Divan, baştaki "Sunuş" bölümü dâhil olmak üzere 13 bölüm hâlinde düzenlenmiştir. Bu bölümler; "Sunuş", "Gazeller", "Murabbâlar", "Muhammesler", "Tahmîs", "Müseddes", "Terkîb-i Bend", "Tercî-i Bendler", "Kıt'âlar", "Rubâîler", "Su Kasidesi", "Sözlük", "Dizin" şeklindedir. Şiirler; nazım şekillerine göre numaralanmış, Arap harflerine göre alfabetik sı-

ralanmış ve üzerlerine aruz vezinleri yazılmıştır. Bunların yanı sıra şiirler, kitabın sol tarafına özgün hâlleri, sağ tarafına ise dil içi çevirileri gelecek şekilde verilmiştir.

Kanar, kitabının "Sunuş" bölümünde çalışmasını hazırlarken izlediği yolu, amacını ve yararlandığı kaynakları yazmıştır. Buna göre farklı kaygılarla "Su Kasidesi" haricindeki kasideler çalışmaya dâhil edilmemiş, (nazal nun ve hı harfi dışında) transkripsiyon alfabesinden yararlanılmamış; şiirler 1-204 arası nesre, 205. gazelden sonra nazma çevrilmiştir. Çeviride dönem ve coğrafya dikkate alınmış, İstanbul Türkçesi yerine Fuzûlî'nin şivesi yansıtılmaya çalışılmıştır. Kitabın sonuna ise bir "Sözlük" konularak Fuzûlî'nin birkaç anlamda kullandığı sözcüklerin açıklaması verilmiştir. Ayrıca Kanar, eseri hazırlarken Ali Nihad Tarlan'ın "*Fuzûlî Divânı Şerhi*", Abdülbaki Gölpınarlı'nın "*Fuzûlî Divânı*" çalışmaları, Hüseyin Muhammed Sadık'ın Fuzûlî Divânı ile ilgili web sitesindeki bilgilerden, el yazmaları ve matbu eserlerden faydalandığını söylemiştir.

Kitabın "Gazeller" bölümünde Fuzûlî'nin şiirleri ve dil içi çevirileri başlamaktadır. Bilindiği gibi gazeller daha çok âşıkâne konulu şiirlerdir. Klasik Türk edebiyatında en çok kullanılan nazım şekillerinden biri olduğu için divanların büyük bir kısmı gazellerden oluşmaktadır. Kanar, çalışmasının esasını oluşturan bu bölümünde toplam 306 gazelin özgün şekline ve dil içi çevirisine yer vermiştir. 12-227. sayfalar arasındaki ilk 204 gazel mensur, 228-339. sayfalar arasındaki 102 gazel manzum olarak günümüz Türkçesine çevrilmiştir.

İkinci bölümü "Murabbalar" oluşturmaktadır. Murabba, aynı vezinle dörder dizyle yazılmış şiirlerdir ve murabbaların kafiye örgüsü aaaa-bbba şeklindedir. Son dize her bendin sonunda aynen tekrar ediliyorsa mütekerrir murabba; yalnızca kafiye yönünden ilk bend ile benzeşiyorsa müzdevic murabba adını alır. Burada sadece üç murabba bulunmaktadır ve üçü de mütekerrirdir. Murabbalar, manzum olarak bugünün diline çevrilmiştir.

"Muhammesler" bölümü kitabın üçüncü bölümüdür. Muhammes, her bendi 5 dizeden oluşan

nazım biçimidir ve murabba gibi mütekerir ve müzdevic olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Bu bölümde üç müzdevic muhammes ve bir mütekerir muhammes bulunmaktadır.

“Tahmis” bölümünde sadece bir tahmis örneği vardır. Tahmis, bir gazelin beyitlerinin üzerine aynı ölçü ve uyakta üçer dize eklenerek yazılmış şiirlerdir. Fuzûlî, XV. yüzyılda yaşamış olan ünlü Azerbaycan şairi Habîbî'nin gazelini tahmis etmiştir.

“Müseddes” bölümünde de yine bir şiire yer verilmiştir. Müseddes, bentleri 6 dize olan nazım biçimine denir. Kendi aralarında müseddesler de müzdevic ve mütekerir olarak ikiye ayrılırlar. Buradaki tek şiir müzdevic müseddes şeklinde yazılmıştır.

“Terkîb-i Bend” başlıklı bölüm eserin altıncı bölümüdür. Terkîb-i bend, bentlerle kurulan bir nazım şeklidir. Her bent iki bölümden oluşur. Bu bölümlere terkîbhâne de denir. Bentlerdeki beyit sayısı 5 ile 10 arasında değişen beyitlerden oluşur. Bentlerin uyak düzeni gazele benzer. Benden son beytine vasita beyti ya da bendiye adı verilir. Bu bölüm bir terkib-i bentten ibarettir.

“Tercî-i Bendler” bölümünde iki tercî-i bend vardır. Biçim ve uyak yönünden terkîb-i bende benzeyen tercî-i bendde, bentleri birbirine bağlayan vasita beyitleri her bendin sonunda yinelenir.

Kitabın bir diğer bölümü de “Kıt'alar"dır. Kıt'anın sözlük anlamı “parça, bölük, cüz"dür. Yalnız ikinci ve dördüncü dizeleri birbiriyle yakalı 2 beyitlik nazım biçimine denir. Beyit sayısı ikiden artık olanlar, kıt'a-ı kebîre adını alır. Bu bölümde toplam 46 kıt'a, 1 beyit ve 1 de matla' nazım şekliyle yazılmış şiir bulunmaktadır.

“Rubâiler” bölümüne gelindiğinde Fuzûlî'nin felsefî dünyası daha iyi görülmektedir. 83 örneğin yer aldığı rubâiler Fuzûlî'nin ruh dünyasını çok iyi yansıtmaktadır. Rubâî, 4 dizelik ve kendine özgü ölçüsü olan, bağımsız bir nazım biçimidir. Birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı, üçüncü dize serbesttir (aaxa).

Sermenzil-i her murâda rehberdür ışk
Keyfiyyet-i her kemâle mazhardur ışk
Gencîne-yi kâ'inâta gevherdür ışk

Mişkât-ı vücûd-i halka masdardur ışk
(Kantar 2015:440-441)

[Her murâdın başkonağına götüren rehberdir aşk
Her kemâlin keyfiyetine mazhârdır aşk
Evren hazînesinin mücevheridir aşk
Halkın varlık fenerine kaynaktır aşk]

“Su Kasidesi” başlığı kitabın on birinci bölümüdür. Su Kasidesi, Fuzûlî'nin Hz. Peygamber'e duyduğu sevgiyi dile getirdiği naatıdır. “Sunuş” bölümünde bahsedildiği gibi Kantar, şairin kaside yazmakla farklı kaygılar içine girebileceğini düşünerek “Su Kasidesi” haricindeki kasideleri eserine almamıştır. Ancak, Hz. Peygamber'e duyulan aşk dışında herhangi bir kaygıyla yazılmadığını düşündüğü Su Kasidesi'ni, tanıttığımız esere dâhil etmiş ve manzum çevirisini yapmıştır. Divan edebiyatının en güzel kasidelerinden biri olan Su Kasidesi'nden bir çeviri örneğini aşağıda veriyoruz:

Çeşme-i hurşîdden her dem zülâl-i feyz iner
Hâcet olsa merkadü'n tecdîdiden mi'mâre su
(Kantar 2015: 454-455)

[Güneş pınarından her an feyizli sular iner
İhtiyaç duysa merkadini yenileyen mîmâra su]
Eserin “Sözlük” kısmında Fuzûlî'nin birkaç anlamda kullandığı kelimelerin bir listesi ve açıklaması verilmiştir. Mazmun, metafor, tarihsel terim ve kültür diliyle ilgili sözcüklerin bulunduğu bu bölüm, şiirlerdeki anlam derinliğini görebilmek açısından yararlı olmuştur.

Son olarak “Dizin”de şiirlerde kullanılan özel ad, yer adı ve özel isimlerin yerini tutan sıfatların bir listesi ve sayfa numaraları verilmiştir.

Eserin bölümlerini tanıttıktan sonra, üzerinde duracağımız bir başka konu da çevirisi yapılan şiirler, uygulanan yöntem, yararlanılan dil ve üsluba dair izlenimlerimizdir. Yazar kitabında Fuzûlî'nin kasideleri dışındaki bütün şiirlerini, özgün hâlleriyle ve dil içi çevirileriyle vermiştir. Şiirlerin bir kısmı nazım şeklinde, bir kısmı ise nesir şeklinde bugünün diline aktarılmıştır. Hem nazım hem de nesir çevirilerinde belli bir yol izlenmiş, eski dil bilgisel dizgelerin günümüzdeki karşılıkları aranmış ve şiirsel ahenk göz ardı edilmeden bir bütünlük içerisinde okuyucuya sunulmuştur. Çeviriler yer yer az sözle çok şey anlatma noktasına

ulaşmıştır:

Meğer hâb içre gördün ey gönül ol çeşm-i şehlâyı
Ki kıldın tarfetü'l-'ayn içre gark-ı eşk dünyâyı
(Kantar 2015: 322-323).

[Gönlüm! Yoksa rüyânda mı gördün o gözü şehlâyı?
Bir anda gözyaşına boğdun dünyayı]

Kitaptaki nazım çevirilerinde dikkat edilen hususların başında kafiye gelmektedir. Kafiye yapıyı koruma çabası, şiiri anlamsal açıdan sınırlamaktan çok şiirin anlam dünyasını yansıtmaya çalışmaktadır. Özgün şiirdeki redifler günümüzde kullanılıyorsa büyük ölçüde korunmuş, kafiye konusunda ise daha serbest davranılmıştır.

Bülbül-i dil gülşen-i ruhsâruñ eyler ârizû
Tûti-yi cân la'l-i şekerbâruñ eyler ârizû
(Kantar 2015: 268-269)

[Gönül bülbülü yanağının gül bahçesini eder arzu
Cân dudusu şeker yağdıran dudağını eder arzu]

Dil içi çevirilerde dikkat edilmesi gereken hususlardan biri arkaik kelimelerin doğru bir şekilde günümüzdeki karşılıklarının verilmesidir. Çevirilerde arkaik kelimeler yok sayılmadan doğru anlamlandırılmalıdır. Divan, bu yönden incelediğinde arkaik kelimelerin göz ardı edilmediği ve titizlikle çevrildiği görülür.

Nola girdâb-ı gam dirsem men-i sergeşte dünyaya
Sanur kim **çizginür** âlem kimün kim **çizginürbaşı**
(Kantar 2015: 304-305)

[Ne çıkar başı dönen ben, dersem dünya gam girdabı?

Âlemin döndüğünü sanır kimin dönerse başı]

Eski cümle yapılarının bugünün söz dizimine uygun çevrilmesi gerekir. Sağlıklı bir çeviri, cümle öğelerinin doğru bir biçimde sıralanmasına bağlıdır. Eserde, kaynak metin ile çeviri metnin uyumlu olduğu görülmektedir. Fakat, bazı nazım çevirilerinde cümlelerin öğelerinin –nazım çevirisindeki alanın kısıtlı olması nedeniyle- birbirlerini tam karşılamadığını da söyleyebiliriz.

Metnin özgün hâlindeki devrik yapılar, bazen cümle vurgusunu içerebilir. Divan şairleri, devrik yapılarıdaki vurgu ve tonlamalardan faydalanarak duygusallıklarını ön plana çıkarırlar. Kantar, man-

zum çevirilerde devrik cümlelerin ahenginden sıkça yararlanmışlardır.

Kuş yuvası sanma kim sergeşte Mecnûn başına
Hâr ü hes cem' eylemiş girdâb-ı deryâ-yı cünûn
(Kantar 2015: 262-263)

[Kuş yuvası sanma âvâre Mecnûn'un başındakini
Çer çöp toplamış çılgınlık denizinin girdabı]

Divan şairlerinin kullanmayı en çok sevdiği yapı unsurlarından biri de beyit simetrisidir. Cümlelerin öğeleriyle de ilgili olan beyit simetrisinin çevirilerde genellikle korunduğu gözlemlenmektedir. Men lebün müştâkıyam, zühhâd Kevser tâlibi Ben dudağını arzularım; sofular tâlip olmuş Kevser'e Nitekim meste mey içmek hış gelür, huşyâre su Nitekim mestin hoşuna gider mey içmek, ayığın su (Kantar 2015: 452-453)

Eserdeki özgün metinlerde Fuzûlî döneminin Azerbaycan Türkçesinin fonetik yapısı esas alınmıştır. Metinlerde, Azerbaycan Türkçesine uygun "men, menem, hansı, müştâkıyam, istemez" gibi dil bilimsel yapılar korunmuştur. Bu tutum metinlerin doğru bir şekilde telaffuzunu sağlamaktadır.

Fakîr-i pâdşehâsâ, gedâ-yı muhteşemem
(Kantar 2015: 370-371)

[Pâdişah görünümlü fakîr, muhteşem bir dilenciyim.]

Anlamla cümle yapıları arasında sıkı bağların olduğu muhakkaktır. Anlamın doğru yansıtılabilmesi için cümle yapısının da çevirilerde dikkate alınması gerekmektedir. İsim ve fiil cümlelerinin doğru bir şekilde çevrilmesi anlamın daha sağlıklı bir şekilde aktarılmasını sağlayacaktır. Günümüzdeki birçok şiir çevirisinde bu durumun dikkate alınmadığı fark edilmektedir. Ancak, tanıttığımız çalışmada isim ve fiil cümleleri tür değişikliğine uğramadan çevrilmiştir. Buna bağlı olarak, beyitlerin anlamında herhangi bir değişme, bozulma olmamıştır.

Senün yolunda hûblar sürseler, yüz nola emrûñle
Melek hayli sücûd-ı Âdem itmek nass-ı Kur'ân'dur

Güzeller senin emrinle yolunda yüzlerini yere sürse, buna şaşılmaz. Melekler Kur'ân'ın hükmü ile Âdem'e secde etmiştir. (Kantar 2015: 120-121)

Çevirilerde ki'li birleşik cümlelerin aktarımında da dikkatli olunmalıdır. Farsça bağlaç olan "ki", Türkçe cümle yapısında "kuşku, yakınma, şaşırma, pekiştirme, tahmin, neden-sonuç, amaç-sonuç" gibi çeşitli anlamlar taşır. Kantar'ın da çevirilerinde bu cümle yapısını anlamı esas alarak aktardığı görülür. Ayrıca, divan şairlerinin "ki" bağlacını bazen vezin gereği kullandıkları da unutulmamalıdır. Böylesi bir durumda beyit bugünün diline çevrilirken "ki" bağlacı kullanılmayabilir.

Merdüm-i çeşmüm ayağına revân su dökdü
Ki gerek su töküle serviñ ayağına müdâm
(Kantar 2015: 230-231)
[Gözbebeklerim hemen ayağına su döktü
Selvinin dibine su dökülmeli sürekli]

Sözün değerini arttıran unsurların başında gelen söz sanatları, doğru çevrildiği takdirde özgün şiir ile çeviri şiir arasında sıkı ve güçlü bir bağ kurulmasını sağlamaktadır. Kantar'ın çalışmasına edebî sanatlar açısından bakıldığında, özgün şiirdeki sanatların çevirilerde de büyük ölçüde korunduğu anlaşılmaktadır. Böylece çeviriler, özgün şiirlerin ifade kalıplarına yaklaştırılmıştır.

Çeşmümi eşk ile genc-i dür-i meknûn itdün
Merdüm-i çeşmümi ihsân ile Kârûn itdün

Gözlerimi gözyaşlarıyla gizli inci hazinelerine döndürdün. Gözbebeklerimi ihsanda bulunarak Kârûn gibi zengin ettin. (Kantar, 2015: 176-177)

Tanıttığımız eserdeki çeviriler bağlam (siyâk ü sibâk) yönünden başarılıdır. Bunda birçok şiirin kafiye ve redif korunarak çevrilmesinin önemli bir rolü vardır. Ancak, bağlamın anlaşılmasında sadece kafiye ve redif düzeni yeterli olmaz. Beytin bütünüyle uyumlu olması için kafiye ve redifin yanı sıra beyitteki ifade tarzının ve beytin içerdiği anlamın da göz ardı edilmemesi önemlidir. Kantar'ın eserindeki çevirilerin -özellikle de gazellerin- anlam bütünlüğü gözetilerek oluşturulduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç

Kitap bütünlüklü olarak incelendiğinde Kantar'ın şiir çevirileri konusunda deneyimli bir çevirmen olması ve bu alana hâkimiyeti ilk birkaç sayfada göze çarpmaktadır. Genel olarak, divan şiirinin günümüze aktarılmasını bir yana bırakırsak, yazarın özel olarak **Fuzûlî Divân**'ını çevirmesi edebiyat dünyası açısından değerlidir. Edebiyatımızın en büyük şairlerinden biri olan Fuzûlî'nin şiirlerinin bugüne kadar müstakil bir eser olarak günümüz Türkçesine çevrilmemesi üzücü bir durumdur. Ancak, kayıp zamanların telafisinin bu eserle mümkün olduğu söylenebilir. Kantar'ın hazırladığı kitap gerek tertip gerekse dil ve anlatım yönünden sağlamdır. Eser, hem estetik hem de bilimsel açıdan yararlı, emek verilerek hazırlanmış bir eserdir. Bu anlamda, Kantar'ın "**Fuzûlî Divân**"ı adlı kitabı edebiyat dünyasına ilgi duyanlar için önemli bir boşluğu doldurmuştur denilebilir.

Kaynakça

- BİRİNCİ, Necat (2004), "Osmanlı Dönemi Türk Edebiyatı", *Millî Eğitim Dergisi*, S.163, Ankara, s. 2-3.
- DİLÇİN, Cem (2009), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GÖLPINARLI, Abdülbâkî (2005), *Fuzûlî Divânı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- İNALCIK, Halil (2013), *Şâir ve Patron*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- İPEKTEN, Halûk (2012), *Fuzûlî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KABAKLI, Ahmet (1966), *Türk Edebiyatı*, C. 2, Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- KANAR, Mehmet (2015), *Fuzûlî Divânı*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- KARAHAN, Abdülkadir (1996), "Fuzûlî mad.", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, C. 13, Ankara, s. 243-246.
- ÖZDEMİR, Hikmet (2010), "Bütün Zamanların Şairi: Fuzûlî", *Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.13, İstanbul, s. 18-19.
- PALA, İskender (2011), *Su Kasidesi*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ, Ahmet KARTAL (2010), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.